

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

BOJANA KARBA

**RAZMERJE MED EKONOMSKIM RAZVOJEM IN
DEMOKRACIJO: PROBLEM KONCEPTUALIZACIJ**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

BOJANA KARBA

MENTOR: DOC. DR. JERNEJ PIKALO

**RAZMERJE MED EKONOMSKIM RAZVOJEM IN
DEMOKRACIJO: PROBLEM KONCEPTUALIZACIJ**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

RAZMERJE MED EKONOMSKIM RAZVOJEM IN DEMOKRACIJO: PROBLEM KONCEPTUALIZACIJ

Preučevanja razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo so se raziskovalci lotevali na različne načine, od preučevanja učinkov ekonomskega razvoja na demokracijo in obratno, raziskovanja teh učinkov v različnih fazah demokratizacije, do vključevanja različnih komponent, ki bi še lahko vplivale na razmerje. V diplomskem delu sem se osredotočila na področje problematike konceptualiziranja temeljnih pojmov pri preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo. Raziskovalci so se namreč različno lotevali preučevanja tega področja ter v svojih raziskavah koncepta ekonomskega razvoja in demokracije različno opredeljevali. Problematika se kaže predvsem v smislu ne vključevanja nekaterih pomembnih kazalnikov obravnavanih pojmov, kar lahko vodi do napačnih rezultatov empiričnih raziskav in posledično do napačnega sklepanja o dejanskem stanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo. Zagovarjam tezo, da morajo raziskave, ki se ukvarjajo s preučevanjem tega razmerja, temeljiti na vključevanju večjega števila kazalnikov preučevanih pojmov, če želijo biti obravnavane kot veljavne empirične predpostavke o tem razmerju.

Ključne besede: ekonomski razvoj, demokracija, razmerje.

RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT AND DEMOCRACY: A PROBLEM OF CONCEPTUALISATION

Several researchers have studied different aspects of the relationship between economic development and democracy: from researching the effects of economic development on democracy and vice versa, researching these effects in different phases of democracy, as well as including different components which might influence the relationship. In my diploma paper, I focus on the problems of basic term conceptualisation in researching the relationship between economic development and democracy since different researchers using different approach have defined both the concepts of economic development and democracy in various ways. The problem mainly arises because some of the important indices of the terms in question are not included, which can lead to incorrect results of empirical studies and further to wrong deduction about the actual state of the relationship between economic development and democracy. I support a thesis that those studies which research this relationship should inevitably include a considerable number of indices of researched terms if they wish to be considered as valid empirical supposition of the relationship.

Key words: economic development, democracy, relationship.

KAZALO

SEZNAM TABEL IN SLIK	5
1. UVOD	6
2. METODOLOŠKI OKVIR.....	9
2.1 Predmet raziskovanja in problem diplomskega dela	9
2.2 Hipoteza	9
2.3 Cilj diplomskega dela	9
2.4 Uporabljene metode in struktura analize.....	10
3. KONCEPT DEMOKRACIJE	11
3.1 Minimalistične definicije demokracije	12
3.2 Maksimalistične definicije demokracije	16
3.2.1 Klasični modeli demokracije po Heldu	26
3.2.2 Moderni modeli demokracije po Heldu	29
3.3 Nedemokratski režimi in ekonomski razvoj	31
4. KONCEPT EKONOMSKEGA RAZVOJA	33
5. RAZMERJE MED (EKONOMSKIM) RAZVOJEM IN DEMOKRACIJO	46
5.1 Dileme in problemi empiričnih raziskav	64
6. ZAKLJUČEK	66
7. VIRI IN LITERATURA	72

SEZNAM TABEL IN SLIK

Tabela 3.2.1: Definijske in konceptualne oznake (»benchmarks«) v raziskavah nedavne modernizacije.....	22
Tabela 3.2.2: Modeli demokracije po Heldu	26
Tabela 5.1: Demokratične vrednote – posameznikove pravice (prva dimenzija)	54
Tabela 5.2: Demokratične vrednote – institucionalna učinkovitost (druga dimenzija).....	54
Slika 4.1: Phillipsova krivulja	43
Slika 5.1: Pozitivno linearno razmerje	46
Slika 5.2: Krivuljasto razmerje	47
Slika 5.3: »A step relationship«.....	48

1. UVOD

V modernem svetu je prišlo do pojava dveh divergenc. Prvo predstavlja začetek intenzivnejšega ekonomskega razvoja, ki ga lahko uvrščamo v začetek 19. stoletja. Drugo pa predstavlja vzpostavljanje demokratičnih sistemov v svetu. Tako kot so se nekatere države hitreje razvijale in bogatele, tako so nekatere postajale bolj demokratične od drugih. Zanimivo je bilo, da je večina držav izpolnjevala oba pogoja, postajala bolj razvita in bolj demokratična. Tako so se pojavila ugibanja o kavzalnem razmerju obeh pojavov, hkrati pa je morebitno razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo spodbudilo zanimanje velikega števila strokovnjakov (Lipset 1960; Foweraker in Landman 2000; Burkhart in Lewis-Beck 1994), še posebno na področju primerjalnih politik. Pozornost znanstvenikov za konkretno razmerje je pritegnilo iskanje predpogojev ali zahtev za demokracijo. V svojih raziskavah so namreč poskušali identificirati ključne dejavnike, ki bi jim pomagali razložiti sam proces demokratizacije ter kasnejšo obstojnost in stabilnost demokracije. Vpliv ekonomskega razvoja na demokracijo je tako verjetno ena najbolj raziskovanih tematik na področju modernih primerjalnih politik vse od Lipseta (1960) naprej. Številni strokovnjaki so tako v raziskavah ugotavljali povezanost med ekonomskim razvojem in demokracijo oziroma preverjali trditev, ali ekonomski razvoj pripomore k tranziciji k demokraciji ali k utrditvi le-te, ko je že vzpostavljena.

V svojih kvantitativnih raziskavah jih je večina ugotovila in podprla pozitivno razmerje med (ekonomskim) razvojem in demokracijo, tako v smislu ekonomskega razvoja države in posledične vzpostavitve demokratičnega sistema v državi kot tudi v smislu pozitivnega vpliva tega razvoja na utrditev in stabilnost že vzpostavljene demokracije. Čeprav so številni znanstveniki prišli do podobnih zaključkov o konkretnem razmerju, se raziskav niso lotevali na enake načine, pač pa so svojo pozornost usmerjali v različne komponente preučevanega razmerja. Tako so v študijah različno konceptualizirali preučevana pojma, se osredotočili na različne indikatorje obeh konceptov, v raziskave vključevali različne skupine in število držav, zajeli različna časovna obdobja ter dodatno vključevali še nekatere spremenljivke, ki bi lahko bile povezane z demokracijo.

V diplomskem delu svojo pozornost usmerjam predvsem na problematiko konceptualiziranja pojmov (v našem primeru ekonomskega razvoja in demokracije). V

glavnih raziskavah, ki so se ukvarjale s preučevanjem razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo, so namreč ta dva pojma različno obravnavali. Prisotno je nesoglasje glede tega, kaj dejansko sestavlja oziroma kaj vključujeta koncepta ekonomskega razvoja in demokracije, torej kateri so pravzaprav ključni indikatorji, na podlagi katerih bi lahko določili, kdaj je država ekonomsko razvita in demokratična.

Študije se pri obravnavi koncepta demokracije osredotočajo na enega ali pa na več indikatorjev demokracije (minimalistične in maksimalistične obravnave koncepta), problem pa predstavlja predvsem pomanjkljivo število upoštevanih indikatorjev. Tako na primer nekateri dajejo prednost enemu indikatorju pred drugimi dimenzijami demokracije ali ekonomskega razvoja (ali pa drugih sploh ne upoštevajo).

Postavljajo torej določene pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da lahko govorimo o demokraciji (od svobodnega ustanavljanja organizacij, participacije do volilne pravice, svobodnih in poštenih volitev, predstavniških institucij, svobode tiska, dostopnosti informacij, pravic opozicije, širine in obsega človekovih pravic itd.). V takšnih primerih lahko pride do napačnih zaključkov (npr. ne upošteva se morebitne izključenosti določenega dela prebivalstva, izkrivljena je slika glede demokratičnosti). Lahko se torej zgodi, da državo zaradi nepopolno določenih kriterijev klasificiramo kot demokracijo, čeprav gre dejansko za avtoritarni režim.

Podobna situacija je v primeru koncepta ekonomskega razvoja. Opredelitve ekonomskega razvoja so se skozi leta spreminjale, vse od enačenja tega pojma z ekonomsko rastjo do poudarjanja porazdelitve dohodka in zaposlenosti in do upoštevanja popolne realizacije socialnih in ekonomskih pravic državljanov ter tudi širših družbenoekonomskih opredelitev koncepta. Največ študij kot indikator ekonomskega razvoja uporablja bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca ali kakšen drug indikator. In prav tu se kaže pomanjkljivost teh raziskav. Nekatere države, ki v smislu njihovega narodnega dohodka ali pa BDP-ja na prebivalca izgledajo ekonomsko razvite, se pokažejo mnogo manj razvite, če jih obravnavamo tudi z vidika stopnje izobraženosti, položaja določenih skupin prebivalstva (ženske, invalidi ...) in še nekaterih ostalih indikatorjev tega razvoja. Mnogo teoretikov enači pojma ekonomski razvoj in človeški razvoj (»human development«). Predpostavljajo, da visoka stopnja BDP-ja prispeva k visokemu življenjskemu standardu celotnega prebivalstva, kar seveda ne drži. Kot primer lahko navedem izključenost, nezastopanost posameznih skupin prebivalstva.

Študije, ki se ukvarjajo s preučevanjem vpliva ekonomskega razvoja na demokracijo, morajo temeljiti na vključevanju večjega števila indikatorjev preučevanih pojmov, ker lahko v nasprotnem primeru pripeljejo do napačnih rezultatov. Pomembna je torej velika pazljivost pri konceptualizaciji ekonomskega razvoja in demokracije ter pri sklepanju o njunem medsebojnem odnosu. V delu bom poskušala prikazati opisano problematiko v zvezi s konceptualizacijo pojmov ter opozoriti, na kaj je pri raziskovanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo še treba biti pozoren.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Predmet raziskovanja in problem diplomskega dela

Predmet raziskovanja je problematika konceptualiziranja temeljnih pojmov pri preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo. Strokovnjaki, ki so se lotevali preučevanja tega razmerja, so namreč v svojih raziskavah osnovna koncepta (ekonomski razvoj in demokracijo) različno opredeljevali. Prisotno je predvsem nesoglasje glede tega, kaj dejansko sestavlja oba pojma, oziroma kaj vključujeta koncepta ekonomskega razvoja in demokracije, torej kateri so pravzaprav ključni indikatorji, na podlagi katerih bi lahko določili, kdaj je država ekonomsko razvita in demokratična. Številni strokovnjaki v svoje raziskave niso vključili pomembnih indikatorjev ekonomskega razvoja in demokracije oziroma so jih v raziskavi zanemarili, kar pa bi lahko pripeljalo do popolnoma drugačnih rezultatov analiz. To lahko vodi do napačnih sklepov o razmerju med ekonomskim razvojem in demokracijo.

2.2 Hipoteza

V diplomskem delu bom preverila naslednjo hipotezo:

»Dosedanje študije, ki preučujejo vpliv ekonomskega razvoja na demokracijo, so temeljile zgolj na omejenem pogledu na osnovne koncepte, ki bi jih bilo smiselno nadgraditi.«

2.3 Cilj diplomskega dela

Cilj diplomskega dela je opredeliti temeljne koncepte, ki se uporabljajo v raziskavah razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo, ter predstaviti prevladujoče pristope k opredeljevanju teh konceptov. Prav tako je cilj predstaviti različne raziskave, ki so obravnavale konkretno razmerje, tako v smislu prikaza temeljnih konceptov, vključevanja različnih indikatorjev ekonomskega razvoja in demokracije, ter končnih rezultatov teh raziskav. Na podlagi tega sledi opomba glede morebitnih pomanjkljivosti obravnavanih raziskav.

2.4 Uporabljene metode in struktura analize

Metodologija:

V diplomskem delu za prikaz razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo, s poudarkom na konceptualizaciji pojmov, ter za preverjanje hipoteze uporabljam strukturalistični pristop. Menim namreč, da je zaradi kompleksne strukture in spremljajočih pojavov v družbi potrebno upoštevati veliko različnih dejavnikov, ki vplivajo na področje mojega preučevanja. Vsak sistem in posledično razmerja v njem so sestavljeni iz institucij, interakcij med njimi in raznih struktur. Zato sem v svojem diplomskem delu uporabila strukturalistični pristop.

Pri oblikovanju diplomskega dela sem uporabila tudi:

- deskriptivno metodo (za opisovanje konceptov ekonomskega razvoja in demokracije ter njunih indikatorjev),
- analizo sekundarnih virov (pregled obstoječe literature).

Struktura analize:

Osrednji del diplomskega dela je namenjen predstavitvi teoretičnih vidikov pri preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo. Pred tem je osnovna predstavitev razmerja med nedemokratskimi režimi in demokracijo. Nato sledi opredelitev osnovnih konceptov, in sicer koncepta demokracije in koncepta ekonomskega razvoja. V okviru opredelitve teh dveh konceptov obravnavam tudi njune bistvene indikatorje. Nadalje sledita predstavitev temeljnih raziskav na področju preučevanja razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo ter podrobnejši vpogled v njihovo obravnavo indikatorjev obeh konceptov. Na podlagi vsega sledi kritičen prikaz morebitnih pomanjkljivosti raziskav ter predlogi o možnem izboljšanju le-teh, prav tako pa tudi kratek prikaz področij, na katera moramo biti pri raziskovanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo pozorni.

3. KONCEPT DEMOKRACIJE

Kljub dejstvu, da je koncept demokracije pritegnil veliko število teoretične in empirične pozornosti, »zadostno jasen in konsistenten korpus demokratične teorije« še vedno ne obstaja (O'Donnell 2001 v Baker in Koesel 2001: 2).

Pregled literature razkrije nad 550 različnih primerov oziroma podtipov demokracije. Zanimivo je razmišljanje Jouvenela, ki trdi, da so »... diskusije o demokraciji ... intelektualno nesmiselne, ker ne vemo, o čem govorimo« (Jouvenel v Sills 1968: 112).

Kljub tej trditvi bom v tem poglavju poskušala opredeliti in predstaviti koncept demokracije. Pravzaprav nobena definicija demokracije ne more ustrezno zaobjeti celotne zgodovine, ki jo ta koncept označuje oziroma na katero se nanaša. Za nekatere je to oblika vladavine (vlade), za druge usmeritev družbenega življenja (a way of social life) (Seligman in Johnson 1963: 76).

Kot koncept in sistem vladanja je demokracija razmeroma stara. Tako starodavni kot moderni politični filozofi so se trudili opisati »demokratični »ideal«, ki ga predstavlja vladni sistem, v katerem vsak državljani participira v političnem procesu, ki oblikuje kolektivno zaupanje in preko tega njihovo lastno« (Moon idr. 2006: 2).

V *Politiki* Aristotel (1996: 120) zapiše, da je oblika vladavine »vprašanje ravni; oligarhija na primer lahko postane bolj ali manj oligarhična, in demokracija bolj ali manj demokratična«. Lipset (1959: 73) trdi, da »demokracija ni kvaliteta družbenega sistema, ki ali obstaja ali pa ne, temveč je celota značilnosti, ki so lahko rangirane v številnih različnih smereh«.

Vse velike revolucije so si prizadevale ustvariti demokracijo, ali doseči boljšo, bolj izpopolnjeno demokracijo od trenutno znane. Ameriška in francoska revolucija (1776 oz. 1789) sta predstavljali zmago politične svobode in državljanske enakosti nad fevdalnimi neenakostmi in privilegiji. Ti revoluciji naj bi pomenili, in zgodovinsko gledano tudi sta, začetek obdobja demokracije (v modernem smislu). Od tu naprej lahko konkretnije govorimo o modernem pojmovanju demokracije (Srđić 1975: 139).

Sruk (1995: 58) opisuje demokracijo kot enega izmed tipov družbene ureditve. Trdi, da so stare koncepcije demokracije poudarjale predvsem zavarovanje pravic in svoboščin večine (kakorkoli že formirane oziroma dosežene), v prvih desetletjih 20. stoletja pa se je vse bolj uveljavljal nov pogled. Demokracija naj zavaruje interese, potrebe, želje, stališča,

integriteto in svobodo manjšin. Poudarek je na tem, da mora imeti družbena skupnost posluh za tiste, ki jih je malo, ki nimajo nič vpliva (Sruk 1995: 58). »Stališče demokracije je stališče pluralnosti: za vse pobude naj bi bilo dovolj prostora« (Sruk 1995: 58).

Raziskovalci so torej pojem demokracije operacionalizirali na različne načine, med katerimi vsak izraža edinstven pogled na to, kakšna naj bi bila »idealna demokracija«.

Današnje koncepcije demokracije se razlikujejo po vrsti in obsegu političnih lastnosti, ki jih vsebuje demokracija. Znanstveniki razpravljajo, kako ozka ali široka (torej kako obsežna) naj bi bila definicija. Kljub številnim razpravam o prednostih ali pomanjkljivostih različnih opredelitev demokracije razprava le redko napreduje do razpravljanja o poglobitvi koncepta prek proceduralizma do vključevanja socialnih ali ekonomskih vidikov. Vendarle se zadnja leta stvari premikajo tudi v tej smeri, in tako se vedno več raziskovalcev odloča v svoje raziskave vključiti tudi te vidike.

Nekaj družboslovcev (npr. Lipset 1960; Collier in Levitsky 1996; Held 1996) je identificiralo več kot 550 različnih »podtipov« demokracije, vendar pa se jih večina teh uvrsti v kategorije, ki jih lahko označimo kot minimalistična, kot nasprotje maksimalistični definiciji demokracije. V nadaljevanju je predstavljeno to razlikovanje med minimalističnimi in maksimalističnimi koncepcijami demokracije.

3.1 Minimalistične definicije demokracije

Minimalistične definicije demokracije, ki jih pogosto imenujejo tudi proceduralne, se osredotočajo na postopke, povezane z volitvami. V okviru teh definicij si avtorji zastavljajo vprašanja, kot so na primer: Ali so potekale volitve? Ali je volilna pravica vključevala večji del odrasle populacije?

Te proceduralne definicije se raje osredotočajo na demokratične postopke kot pa na substantivne politike ali druge izide, ki bi jih lahko videli kot demokratične (Collier in Levitsky 1996: 6).

V proceduralni ali minimalistični koncepciji demokracije predstavljajo osnovno vodilo politične participacije kompetitivne, na političnih strankah temelječe volitve, pri katerih so volivci svobodni pri izbiri med alternativnimi javnopolitičnimi delovanji političnih elit.

Politične stranke združujejo javne prioritete in tekmujejo za politično moč (Robinson in White 1998: 150–51).

Problem minimalističnih izhodišč je, da lahko zraven vključujejo avtoritarne režime, če imajo ti sistemi volitve, četudi te niso svobodne. Zaradi zaskrbljenosti nad možnostjo vključitve avtoritarnih in pol-avtoritarnih režimov v minimalistično definicijo demokracije nekateri zagovarjajo vključitev drugih vidikov proceduralne demokracije, kot so državljanske svoboščine ali razširitev pojmovanja odgovornosti. Brez nekaterih osnovnih zaščit bi namreč bile volitve brez pomena (Mainwaring, Brinks, Perez-Linan 2001: 41–43).

Če pogledamo še po posameznih avtorjih, vidimo, da je najbolj strnjeno in osredotočeno proceduralno definicijo zapisal Schumpeter. Po njegovem mnenju demokracijo označuje »kompetitivni boj za ljudske glasove« (Schumpeter v Holmes 2006: 9). Schumpeter je demokracijo definiral kot sistem »za doseganje političnih odločitev, kjer posamezniki pridobijo moč odločanja v kompetitivnem boju za volilne glasove« (Schumpeter v Dahl 2003: 31). Demokracijo je videl kot skupek političnih institucij in postopkov, ločenih od kakršnihkoli širših idealnih koncepcij demokracije (Kempf-Leonard 2005: 638).

Problem Schumpetrove definicije je, da se je osredotočila bolj na volitve kot take kot pa na dejanski obseg in vsebino demokracije. Volitve so nujen pogoj, vendar same niso zadostne za dovršitev demokracije.

Schumpeter je bil tudi jasno zaskrbljen nad neposredno politično akcijo (političnimi dejanji) državljanov, saj je opozarjal, da je »množica volivcev nesposobna drugačnih dejanj kot stampeda, panike« (Schumpeter 1947: 283). Tako njegov »primer demokracije lahko v najboljšem primeru podpre le minimalno politično vključenost: takšno vključenost, ki jo lahko obravnavamo kot zadostno za legitimiranje pravice tekmovalnih elit do vladanja« (Schumpeter 1947: 168).

Tudi Huntington (1993: 9) je kot bistvo demokracije izpostavil svobodne, odprte in poštene volitve. Lipset (1960: 27) pa je demokracijo definiral tako: »Demokracijo v kompleksni družbi lahko opredelimo kot politični sistem, ki daje redne ustavne priložnosti za menjavanje vladajočih funkcionarjev, in socialni mehanizem, ki omogoča največjemu

možnemu delu prebivalstva, da vpliva na pomembne odločitve, tako da izbira med tekmeci za pomembne položaje.«

Izpopolnitev Schumpetrovega izvirnega pojmovanja demokracije predstavlja Dahlova koncepcija poliarhije, ki ima dve jasni dimenziji: opozicijo (organizirano tekmovanje skozi redne, svobodne in pravične volitve) in participacijo (pravica vseh odraslih voliti in se potegovati za javnopolitične položaje). Tema dvema je dodana še tretja dimenzija, brez katere prvi dve ne moreta imeti pravega pomena. To je državljanska svoboda (Dahl 2003: 32).

Dahl (1971: 3) je dodal še minimalne zahteve za politično demokracijo:

1. svoboda združevanja (svoboda oblikovati in se pridružiti organizacijam)
2. svoboda izražanja (pravica do svobodnega izražanja)
3. volilna pravica
4. sposobnost in izvoljivost javne uprave
5. pravica političnih voditeljev tekmovati za glasove volivcev
6. alternativni viri informacij
7. svobodne in poštene volitve

Dahl (1971) je torej tako kot Schumpeter, zastopnik minimalistične definicije demokracije, vendar pa je nekoliko izpopolnil in izboljšal to definicijo v smislu, da je postala bolj stvarna. S pojmom poliarhija je tako poimenoval sistem, ki vključuje ne le svobodo voliti in kandidirati (potegovati se za položaje), pač pa tudi svobodo govora in javno nasprotujoča mnenja (soočanje mnenj), svobodno oblikovanje organizacij in sodelovanje v njih ter alternativne vire informacij.

Poliarhija predstavlja v svoji najbolj osnovni obliki politični sistem, v katerem (politični) voditelji niso izbrani zgolj na temelju svobodnega, poštenega, kompetitivnega in relativno inkluzivnega elektorskega sistema, temveč mora to biti tudi takšen politični sistem, ki zagotavlja svoboščine (kot sta svoboda izražanja in organizacije), ki dajo tem volitvam pomen (Kempf-Leonard 2005: 638).

Minimalistične (elektorske) koncepcije demokracije ponavadi sicer priznavajo potrebo po minimalni stopnji svobode (govora, tiska, organizacij in zborovanja), to pa predvsem zato, da bi imela (volilno) tekmovanje in participacija pomen. Vendar pa večje pozornosti tem

svoboščinam ne posvečajo, prav tako jih ne vključujejo v dejanske mere demokracije, med drugim tudi zaradi pomanjkljivih podatkov (Dahl 2003: 32).

V minimalističnih koncepcijah demokracije so tako torej volitve tista dimenzija, ki ji avtorji v demokraciji namenjajo osrednjo vlogo. Zato (konsistentno z večino ostalih poskusov klasificiranja ali merjenja režimov) so tudi Przeworski in njegovi kolegi definirali demokracijo preprosto kot »režim, v katerem so vladni položaji zasedeni kot posledica tekmovalnih volitev«. Przeworski (v Dahl 2003: 15) trdi, da »pravica voliti (volilna pravica) prinese tudi obveznost spoštovati rezultate glasovanja. V tem pogledu demokracija vztraja, ker se ljudje čutijo dolžni spoštovati rezultate, ki so rezultat procesov odločanja, v katerih (oni) sami prostovoljno participirajo«. Demokracija je legitimirana v smislu, da so ljudje pripravljeni sprejemati odločitve tako dolgo, dokler lahko sami participirajo pri oblikovanju teh odločitev (Dahl 2003: 15, 32).

Problem takšnih minimalističnih koncepcij demokracije je tudi že prej omenjeno tveganje, da zagrešijo »zmoto elektoralizma« (Terry Lynn Karl v Dahl 2003: 33). Te koncepcije demokracije naj bi bile pomanjkljive, ker privilegirajo volitve nad ostalimi dimenzijami demokracije in ignorirajo stopnjo, do katere bi lahko večstrankarske volitve (tudi če so kompetitivne in nesigurne v outcomu) izključile pomembne deleže populacije iz tekmovanja za moč oziroma predlaganja in zagovarjanja njihovih interesov. Prav tako pa lahko pustijo pomembna področja sprejemanja odločitev izven nadzora nosilcev funkcij (Dahl 2003: 33). V številnih državah, ki sicer imajo (redne, kompetitivne in večstrankarske) volitve, se namreč pojavljajo kršitve človekovih pravic in svoboščin, prav tako se pojavljata politična represija in marginalizacija, ki kar izključuje pomembne segmente oziroma dele populacije – tipično revne ali etnične in regionalne manjšine – od izražanja njihovih demokratičnih pravic.

Tako so na primer po minimalistični definiciji Turčija, Indija, Šrilanka, Kolumbija in Rusija opredeljene kot demokracije, saj imajo njeno glavno dimenzijo, torej volitve. Vendar pa po natančnejši opredelitvi demokracije te države ne izpolnijo kriterijev demokracije, saj so prisotne številne kršitve človekovih pravic (Dahl 2003: 34).

Vsekakor je za demokracijo nepogrešljiva prvina navzočnost tekmovalnih, poštenih in ponavljajočih se volitev. Ne zadošča že samo dejstvo, da volitve so: nujno je, da so volitve takšne, da je na njih dejansko tekmovanje med kandidati, nujno je, da je njihovo tekmovanje pošteno, in prav tako je nujno, da se volitve ponavljajo v pravilnem ritmu, da so torej periodične (Cotta v De la Porta 2003: 35).

Vendar pa demokracija vključuje veliko več kot zgolj redne, svobodne volitve. Vključitev socialnega, družbenega napredka, tudi distribucijske tematike, so bistvene za premik demokracije prek procedure proti rasti. V formalni model demokracije je treba vključiti tako participatorne, socialno-družbene in ostale dimenzije demokracije (Huber, Rueschemeyer in Stephens v Holmes 2006: 12). S tem so se ukvarjale maksimalistične koncepcije demokracije, ki jih predstavljam v nadaljevanju.

3.2 Maksimalistične definicije demokracije

Kot nasprotje minimalističnim koncepcijam demokracije se pojavljajo t. i. maksimalistične koncepcije demokracije. Pri teh koncepcijah gre za vključitev dodatnih lastnosti ali kazalnikov v koncept demokracije, kar privede do nadaljnje diferenciacije samega koncepta. Maksimalistične definicije demokracije vključujejo svobodne in poštene volitve kot nujen pogoj, vendar zraven dodajo še druge lastnosti demokracije ter dodatne svoboščine (združevanje, tisk, govor itd.). Predstavljajo kvalitativno dopolnitev koncepta demokracije, ki opozarja na številne slabosti prej omenjenega minimalističnega pristopa.

Maksimalistična definicija torej »zraven pomembnosti volitev našteva številne pravice in svoboščine, ki morajo biti združljive s kompetitivnim in inkluzivnim sistemom vladanja« (Diamond 1999: 19).

Larry Diamond, pomemben predstavnik tega pristopa h konceptualizaciji demokracije, vključuje v maksimalistično definicijo demokracije »ne le civilne, konstitutivne, večstrankarske sisteme, z rednimi, svobodnimi in poštenimi volitvami in univerzalno volilno pravico, pač pa tudi organizacijskim in informacijskim pluralizmom; široke državljanske svoboščine (svoboda izražanja, svoboda tiska, svoboda oblikovati in se

vključiti v organizacije); efektivno moč za izvoljene uradnike; in funkcionalno avtonomijo za zakonodajne, izvršilne in sodne organe vlade« (glej v Diamond 1995).

Te koncepcije demokracije, poimenovane tudi participativne demokracije, poudarjajo deliberativno naravo javnih politik, kjer je oblikovanje in izvrševanje javnih politik stvar razpravljanja in pogajanja med ključnimi deležniki (»stakeholders«) (Barber in Pateman v Robinson in White 1998: 151).

Pluralističnim teoretikom predstavlja visoka raven vključenosti v sprejemanje odločitev bistveno značilnost ustvarjene demokracije, v kateri poskušajo tekmujoče interesne skupine vplivati na javne politike v interesu njihovih članov in volivcev (Anderson v Robinson in White 1998: 151).

Ta maksimalistična pojmovanja demokracije so bolj kvalitativno naravnava in upoštevajo pogoje, potrebne za njeno uspešno funkcioniranje. Gre za socio-ekonomske, kulturne in politično-institucionalne pogoje, ki omogočajo tako vzpostavitev kot tudi stabilizacijo demokracije. Če ponovno pogledamo po posameznih avtorjih, vidimo, da Lipset govori o družbenih predpostavkah demokracije, kamor uvršča pogoje, kot so relativna ekonomska razvitost in materialna blaginja (ki naj bi povzročila obstoj močnega in neodvisnega srednjega sloja), razvita, participativna civilna družba, demokratična politična kultura ter tudi obstoj ustrezne ustavne ureditve, ki omogoča politično artikulacijo in stabilnost (Lipset v Tomšič 2002: 43). Vanhanen kot pogoj za uspešno utrditev demokracije poudarja razpršenost družbenih virov. V svojih empiričnih raziskavah procesa demokratizacije je upošteval šest indikatorjev razpršenosti ekonomskih, intelektualnih in ostalih družbenih virov, in sicer: delež urbane populacije, delež nekmetijske populacije, delež študentov, stopnjo pismenosti, delež družinskih kmetij in stopnjo decentralizacije nekmetijskih ekonomskih resursov (Vanhanen v Tomšič 2002: 43). Nekateri teoretiki poudarjajo pomen institucionalnih dejavnikov, brez katerih kvalitetno delovanje demokratičnega sistema ni mogoče. Med te dejavnike največkrat uvrstijo razvito civilno družbo, učinkovito pravno državo, kompetentno in avtonomno državno upravo itd. O'Donnell (O'Donnell v Tomšič 2002: 44) na primer poudarja potrebo po nadzoru nad nosilci moči na podlagi mehanizmov t. i. horizontalne odgovornosti, ki se nanaša na medsebojni nadzor med različnimi vejami oblasti, pogoj za to pa je obstoj neodvisnih nadzornih institucij, še posebno neodvisnega pravosodja (Lipset, Vanhanen in O'Donnell v Tomšič 2002: 43–44).

Avtorji v povezavi s kvaliteto demokracije pogosto upoštevajo še druge dejavnike, ki so povezani predvsem z materialnim položajem in ekonomskim statusom ljudi. Trdijo, da prevelika socialna neenakost ljudi ovira razvoj demokracije. Zato zagovarjajo potrebo po obstoju različnih mehanizmov za zagotavljanje družbene blaginje in zmanjševanje družbene neenakosti. Dodajajo pa tudi mehanizme za participacijo državljanov na področjih, v katera so neposredno vključeni, npr. na delovnem mestu. Tako je tudi Dahl v svojih kasnejših delih opozarjal, da koncentracija moči na določenih področjih, predvsem ekonomskem, postavlja določene posameznike in skupine v privilegiran položaj, kar ima negativen vpliv na kvaliteto demokratičnega odločanja. (Dahl v Tomšič 2002: 44)

Tradicionalni minimalistični pristop h konceptualizaciji demokracije so zagovorniki maksimalističnih pristopov velikokrat kritizirali, češ da prvi ne upošteva pomembnih, ponavadi manj razpoznavnih, liberalnih demokratičnih vrednot. Nasprotno pa sodobne razprave, ki poudarjajo pomembnost pravic manjšin in demokratično vključitev oziroma vpletenost različnih tipov predstavniških institucij, razkrivajo dimenzije liberalne demokracije, ki jih večina zagovornikov minimalističnih definicij demokracije še ni upoštevala (glej v Kempf-Leonard 2005: 639).

Maksimalistično koncepcijo demokracije največkrat povezujejo s pojmom liberalna demokracija, ki ima ponavadi naslednje sestavne dele (Diamond 2003: 35–36):

- Nadzor države in njenih ključnih odločitev in razdeljevanje je v rokah izvoljenih uradnikov, tako dejansko kot tudi po ustavni teoriji, (in ne v demokratično neodgovornih akterjih ali zunanjih silah); vojska je podrejena avtoriteti državnih uradnikov.
- Izvršilna moč je omejena, tako ustavno kot dejansko, s strani avtonomne moči ostalih vladnih institucij (kot so neodvisno sodstvo, parlament in ostali mehanizmi horizontalne odgovornosti).
- Volilni izidi so negotovi, opozicijski glas ima pomembno vlogo, prav tako so možne strankarska sprememba in menjave v vladi. Nobeni skupini, ki se drži ustavnih principov, ni zanikana pravica oblikovanja stranke in kandidatura na volitvah (tudi če volilni prag in ostala pravila izključujejo majhne stranke od pridobitve mesta v parlamentu).

- Kulturne, etnične, religiozne in ostale manjšine (kot tudi zgodovinsko neprednostne, zatrte skupine) nimajo prepovedanega (legalno ali v praksi) izražanja lastnih interesov v političnem procesu ali izražanja v svojem jeziku, prav tako lahko svobodno izražajo lastno kulturo.
- Nasproti strank in volitev imajo državljani številne pomožne kanale za izražanje in predstavljanje svojih interesov in vrednot, kamor štejemo tudi različna neodvisna združenja, društva in gibanja, ki imajo svobodo ustanavljanja in pridruževanja, vključevanja novih članov.
- Prisotni so alternativni viri informacij (vključujoč neodvisne medije), do katerih imajo državljani (politično) neomejen dostop.
- Posamezniki imajo svobodo verovanja, stališča, razprave, govora, tiska, zborovanja, demonstracij in peticije.
- Državljanji so politično enakopravni pred zakonom (četudi so še vedno neenakopravni pri njihovih političnih virih).
- Posameznikove in skupinske svoboščine so učinkovito zaščitene z neodvisnim, nepristranskim sodstvom, njegove odločitve pa morajo upoštevati in spoštovati ostali centri moči v državi.
- Vladavina prava ščiti državljane pred neupravičenim priporom oziroma pridržanjem, izgnanstvom, terorjem, mučenjem in neprimernim vmešavanjem v njihova zasebna življenja, ne le s strani države, temveč tudi s strani organiziranih nedržavnih ali protidržavnih sil.

Teh deset pogojev pripelje še do enajstega: demokracija zahteva ustavo, ki je vrhovna, najvišja, da bo omejila in uravnotežila politično avtoriteto, zaščitila posameznikove in manjšinske pravice ter zagotovila in zavarovala vladavino prava (Diamond 2003: 36). (Posebno) liberalne demokracije »so in morajo biti ustavne demokracije. Pomanjkanje ustavnega duha in razumevanja osrednje vloge ustavne stabilnosti je ena slabosti številnih neliberalnih demokracij tretjega vala v postkomunističnem svetu kot tudi v državah tretjega sveta« (Linz v Diamond 2003: 36).

Vendar pa nimajo vse države pisane ustave. Delitev ustav na pisane in nepisane se je izoblikovala v razpravah o obliki in pravni naravi ustavne ureditve v Veliki Britaniji, ki

nima ustave v formalnem pomenu. Velika Britanija ima namreč nepisano ustavo, ki zajema določene politične in pravne listine iz angleške oziroma britanske zgodovine (Magna carta 1215, Petition of right in Bill of Rights 1689), ustavne običaje, sodne odločbe z ustavnopravnimi učinki in zakone z ustavno veljavo. Velika Britanija torej nima enotnega kodificiranega ustavnega dokumenta, zato jo velikokrat označujejo kot nepisano ustavo. Večinoma je sicer napisana, vendar pa ti dokumenti niso enotno zbrani v enem samem dokumentu.

Kot sem že omenila, se je v različnih empiričnih raziskavah pojavil spekter raznovrstnih definicij demokracije. To sta zanimivo prikazala Collier in Levitsky (1996) v članku o demokraciji s pridevniki, kjer sta se ukvarjala z razvojem diferencirane konceptualizacije demokracije, ki zaobjame raznolike izkušnje nekaterih držav. Trdila sta, da je iskanje ciljev demokracije vodilo do rasti konceptualnih inovacij, kar vključuje tudi številne podtipе demokracije (oz. t.i. demokracijo s pridevniki). Tako sta povzela različne definicije, skupaj z lastnostmi, ki jih vsaka vključuje, ter primere avtorjev, ki so te definicije uporabljali. Prikazani so v Tabeli 3.2.1 spodaj.

V celotni spekter definicij sta vključila nekaj, kar sta poimenovala »prototipska koncepcija ustvarjene industrijske demokracije« (Collier in Levitsky 1996: 8), ki služi kot analitična oznaka v teh raziskavah, kljub temu da ni skoraj nikoli jasno definirana. Pojasnila sta, da je nista vključila zato, ker mislita, da je razločevanje med formalnimi definicijami in neformalnimi definicijami nepomembno, temveč zato, ker je koristno dodati to koncepcijo znotraj celotnega spektra, da bi s tem omogočili osnove kasneje v analizi v smislu pojasnjevanja njene vloge pri oblikovanju podtipov. Kot prvo sta omenila avtorje, ki sledijo Schumpetru in zagovarjajo ozko definicijo, ki enači demokracijo z volitvami. Ta pristop, ki ga mnogi poimenujejo elektoralizem, opredeli demokracijo v smislu imeti volitve s splošno volilno pravico ter odsotnostjo množične prevare (»mass fraud«). Številni raziskovalci pa so trdili, da brez učinkovite zaščite državljanskih svoboščin volitve same (po sebi) ne predstavljajo demokracije. Trdili so, da mora t. i. proceduralni minimum za definiranje demokracije vključevati ne le volitve, pač pa tudi primeren obseg zaščite osnovnih državljanskih pravic, kot so na primer svoboda govora, zborovanja in združevanja. Nasproti temu proceduralnemu minimumu so različni avtorji identificirali nadaljnje značilnosti, ki morajo biti prisotne, da bi pomembno določale demokracijo. Tako

so oblikovali definicijo razširjenega proceduralnega minimuma. Nekateri so dodali tudi zahtevo, da morajo izvoljene vlade imeti določeno stopnjo efektivne moči za vladanje. Kot četrto, na kratko je bila označena že zgoraj, sta avtorja omenila prototipsko koncepcijo ustvarjene industrijske demokracije. Ta vključuje skupek političnih, ekonomskih in socialnih značilnosti, ki jih navadno povezujejo s temi režimi. Ta prototipska koncepcija igra pomembno vlogo pri oblikovanju podtipov demokracije. Kot zadnjega sta omenila maksimalistični pristop. Ta temelji na lastnostih, ki naj bi obstajale le v majhnem številu primerov, če sploh kje v resničnem svetu. Vključuje enakost socialnih (družbenih) in ekonomskih razmerij in/ali širšo participacijo ljudi pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh politike (Collier in Levitsky 1996: 8).

Če primerjamo celotni spekter teh definicij, opazimo, da te alternativne definicije niso enako razširjene. Elektoralistično definicijo so pri svojih raziskavah uporabili številni raziskovalci. Vendar pa je uporaba teh pristopov povzročila tudi zaskrbljenost predvsem glede pretirane razširitve koncepta demokracije, na primer s sklicevanjem na države, kot so El Salvador, Mehika in Singapur v l. 1980. Te države namreč po kriterijih elektoralistične definicije demokracije izpolnjujejo kriterij volitev, ki zadostuje za to, da jih označimo kot demokratične, vendar pa se pojavljajo vsakodnevne kršitve državljskih svoboščin. Zaradi tega se je potem pojavil substancialni dogovor glede proceduralnega minimuma in tudi definicija razširjenega proceduralnega minimuma. Ta sta namreč dodala dodatne lastnosti konceptu demokracije, in tako zmanjšala možnost za morebitno zmotno uvrstitev držav pod demokracije (glej v Collier in Levitsky 1996: 10).

Znotraj teh definicij in koncepcij je torej prisotna dokaj jasna ureditev. Vendar pa je potrebno poudariti, da njun spekter pomenov ne oblikuje popolne in edino možne zbirne lestvice in je torej zgolj ena izmed možnosti, kako urediti različne definicije v smiselno shemo.

Tabela 3.2.1: Definijske in konceptualne oznake (»benchmarks«) v raziskavah nedavne modernizacije

Strokovni izrazi, ki se uporabljajo za označevanje alternativnih definicij in koncepcij					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Elektoralistična definicija	Definicija proceduralnega minimuma	Definicija razširjenega proceduralnega minimuma	Prototipska koncepcija ustvarjene industrijske demokracije	Maksimalistična definicija/koncepcija
Povezani/ združeni pomeni	To so vodilne/glavne definicije, ki so uporabljene v tej literaturi; pogosto predstavljene in uporabljene s precejšnjo previdnostjo			Niso definirani; igra pomembno vlogo pri oblikovanju podtipov	Pogosto niso eksplicitno definirani
Kompetitivne volitve, brez velikih prevar, s široko volilno pravico	Da	Da	Da	Da	Pogosto ni vključen
Osnovne državljanske svoboščine: svoboda govora, zborovanja in združevanja		Da	Da	Da	Pogosto ni vključen
Izvoljene vlade imajo efektivno moč vladati.			Da	Da	Pogosto ni vključen
Dodatne politične, ekonomske in socialne značilnosti, združene, povezane z industrijsko demokracijo.				Da	Pogosto ni vključen
Socio-ekonomska enakost; in/ali visoke stopnje ljudske participacije v ekonomskih, socialnih in političnih institucijah					Da
PRIMERI	Kirkpatrick 1981; Vanhanen 1990; Fukuyama 1992; Chee 1993; Schumpeter 1947.	O'Donnell in Schmitter 1986; Diamond, Linz in Lipset 1989; Di Palma 1990; Mainwaring 1992; Linz 1978.	Karl 1991; Schmitter in Karl 1991; Huntington 1991; Valenzuela 1992; Rueschemeyer, Stephens & Stephens 1992; Loveman 1994.	Ni eksplicitno razčiščeno.	Fagen 1986; Harding in Petras 1988; Jonas 1989; Miliband 1992; Gills, Rocamora in Wilson 1993; Harnecker 1994.

Vir: Collier in Levitsky (1996: 9).

Kot sem že omenila, je kvalitativna dopolnitev koncepta demokracije potrebna, ker opozarja na številne slabosti minimalističnega pristopa. Treba pa je vseeno opozoriti na drugo skrajnost, do katere lahko pride takrat, ko skušajo nekateri pod pojem demokracije vključiti vse, kar posamezni avtor meni, da je potrebno za blaginjo in srečo ljudi. V tem primeru se zabrišejo meje samega koncepta, posledično pa tudi njegove specifične karakteristike. To lahko potem za raziskovalca predstavlja težko rešljiv analitični problem. Predvsem pri primerjalnem raziskovanju je lahko takšno preveč obsežno in idealizirano pojmovanje še posebno neproduktivno. V bistvu nobena aktualna politična ureditev ni popolnoma v skladu z demokratičnimi ideali. Pri vsaki lahko najdemo kakšen manjkajoči ali nepopolni element, vendar to še ne pomeni, da so ti sistemi nedemokratični, temveč se zgolj razlikujejo v stopnji demokratičnosti (Tomšič 2002: 44–45).

Huntington je trdil, da je demokratična oblast lahko »neučinkovita, korumpirana, kratkovidna, neodgovorna, obvladovana s strani posebnih interesov in nezmožna sprejemanja politik za doseganje javnih koristi. Takšne lastnosti naredijo oblast nezaželeno, ne pa nedemokratične« (Huntington v Tomšič 2002: 45).

Za koncept demokracije bi lahko torej rekli, da obstaja toliko definicij, kolikor je avtorjev, saj gre za zelo kompleksen pojem, kar se kaže tako na teoretični kot praktični ravni.

Na tem mestu bi rada dodala še dve razdelitvi demokracije oziroma dva primera modelov demokracije.

Demokratične sisteme najpogosteje razlikujemo na podlagi razlikovanja med direktnim oziroma neposrednim sodelovanjem ljudi pri politični oblasti in tistimi, kjer ljudje sodelujejo pri oblasti prek mehanizmov političnega predstavništva. Heywood (1997: 68–69) je opredelil dva modela demokracije: neposredno in posredno (predstavniško) demokracijo. Pri neposredni demokraciji je ljudsko sodelovanje direktno in trajno vpleteno v odločevalski proces, in sicer prek inštrumentov, kot so referendumi, ljudska iniciativa, množična zborovanja, v zadnjem času pa vse bolj tudi po spletu. Bolj pogosta oblika demokratične participacije pa je z volitvami. To je t. i. reprezentativna ali predstavniška demokracija. V tem primeru posameznik na volitvah izbira kandidata, ki naj bi kasneje deloval v njegovem interesu. Glavne dejavnike demokratičnosti predstavljajo tekmovalnost in tajnost volitev, rotacija na javnih položajih itd. (Heywood 1997: 68–69).

Neposredna demokracija temelji na direktnem, takojšnjem in trajajočem sodelovanju državljanov pri nalogah vladanja. Pri neposredni demokraciji ni razlike med vlado in vladanimi ter med državo in civilno družbo. Gre za sistem samovladanja. Obstajala je pravzaprav samo v Atenah (t. i. atenska demokracija), kjer so potekala množična zborovanja. Glavne značilnosti neposredne demokracije so (Heywood 1997: 68):

- poveča nadzor, ki ga imajo posamezniki nad svojo lastno usodo, prav tako je tudi edina prava, čista oblika demokracije,
- državljani so bolj informirani in politično osveščeni, posledično se kažejo pozitivni vplivi pri izobraževanju,
- javnosti je omogočeno izražanje lastnih mnenj in interesov,
- zagotavlja, da je vladanje legitimno, saj ljudje sami soustvarjajo odločitve oziroma sodelujejo pri njihovem sprejemanju.

Zanimiv primer udejanjanja sistema neposredne demokracije predstavlja Švica. Po ustavi iz leta 1848 je Švica parlamentarna zvezna republika (konfederacija) in je edina referendumska demokracija na svetu, saj imajo državljani poleg volilne pravice na zvezni, kantonalni in občinski ravni tudi pravico neposrednega odločanja o vseh pomembnejših vprašanjih na referendumih (Natek 1999: 187).

Institut referendumov v slovenski ureditvi predstavlja pomembno dopolnilo sodobni predstavniški demokraciji in je torej instrument predstavniške demokracije.

S pojmom referendum najbolj splošno označujemo enega od načinov in oblik neposrednega sodelovanja državljanov pri izvrševanju oblasti. Oblika neposrednega sodelovanja državljanov v prvi fazi sprejemanja odločitev je predvsem ljudska iniciativa, v tretji fazi pa referendum. Med obema fazama ima prevladujočo vlogo zakonodajalec. Poleg referendumov in ljudske iniciative spada med oblike neposredne demokracije še pravica do peticije (Grad in drugi 1999: 239).

V Sloveniji med različne oblike neposredne demokracije, ki predstavljajo instrumente predstavniške demokracije, sodi poleg ljudske iniciative, pravice do peticije in oblik neposredne demokracije v lokalni skupnosti tudi referendum.

Posredna oziroma reprezentativna demokracija je omejena oblika demokracije. Zanja so značilne volitve vsakih nekaj let (periodičnost volitev), ki omogočajo potrditev obstoječih

predstavnikov ljudstva ali pa njihovo zamenjavo. Posredna je zato, ker ljudstvo samo ne izvaja oblasti. Njegova naloga je zgolj ta, da izbere tiste, ki bodo vladali v njihovem imenu in interesu. Ta oblika vladavine je demokratična v primeru, če predstavništvo (reprezentativnost) vzpostavi zanesljivo in učinkovito povezavo med vlado in vladanimi. Glavne značilnosti posredne demokracije so (Heywood 1997: 69):

- omogoča praktično obliko demokracije, saj je neposredna ljudska participacija dosegljiva in možna samo v majhnih družbah,
- navadne državljane razreši naloge odločanja, s tem pa omogoča delitev dela v politiki,
- omogoča, da vladajo tisti z boljšo izobrazbo, znanjem in izkušnjami,
- vzdržuje stabilnost, saj oddalji navadne državljane od politike, s tem pa jih spodbuja k sprejemanju kompromisov.

Do sedaj razviti modeli demokracije temeljijo na liberalnem individualizmu in so večinoma zahtevali, naj se demokracija omejuje na politično življenje, kjer je politika ozko definirana. Namen demokracije naj bi bil skozi proces ljudske participacije vzpostaviti okvire, znotraj katerih bi veljali splošno sprejeti zakoni, posameznik pa bi še vedno lahko deloval po svoje in sledil svojim lastnim ciljem in interesom. A vedno obstaja strah, da z omejevanjem in postavljanjem omejitev pride do kršenja svobode posameznika, s tem pa lahko demokracija kot svobodna oblika vladavine in dejanska svoboda prideta v konflikt (Heywood 1997: 69).

Held (1996) je opredelil osem modelov demokracije. Razdelil jih je na dva dela, in sicer na klasične in moderne. Med klasične modele demokracije je uvrstil naslednje štiri modele: model klasične demokracije, republikanizem (protektivni in razvojni), liberalno (predstavniško) demokracijo (protektivno in razvojno demokracijo) in model neposredne (marksistične) demokracije.

Med moderne modele demokracije pa je uvrstil te štiri modele demokracije: kompetitivni (rivalsko) elitistični, klasični pluralistični (poliarhični), legalni in participativni model demokracije.

V nadaljevanju sledi kratka predstavitev glavnih značilnosti vseh osmih modelov.

Tabela 3.2.2: Modeli demokracije po Heldu

Modeli demokracije	Klasični	Moderni
	model klasične demokracije	kompetitivna elitistična demokracija
	republikanizem (protektivni in razvojni)	pluralizem
	liberalna (predstavniška) demokracija (protektivna in razvojna)	legalna demokracija
	model neposredne (marksistične) demokracije	participatorna demokracija

Vir: Held (1996: 5).

3.2.1 Klasični modeli demokracije po Heldu

Med klasične modele demokracije Held (1996) uvršča model klasične demokracije, republikanizem (protektivni in razvojni), liberalno (predstavniško) demokracijo (protektivno in razvojno demokracijo) in model neposredne (marksistične) demokracije.

V nadaljevanju so predstavljene glavne značilnosti vseh modelov.

Glavne značilnost modela klasične demokracije so (Held 1996: 33):

- neposredna participacija državljanov pri zakonodajnih in sodnih funkcijah,
- skupščina državljanov ima suvereno oblast,
- doseg suverene oblasti; vključuje vse skupne zadeve mesta,
- raznolike metode izbiranja kandidatov za zasedbo javnih položajev (neposredne volitve, žreb, rotacija),
- ni razlik, privilegijev, ki bi ločevale običajne državljane od javnih uslužbencev,
- z izjemo položajev, povezanih z vojnim stanjem, isti posameznik ne more dvakrat opravljati iste službe,
- kratki roki službovanja za vse,
- plačilo za javne službe.

Naslednji model je republikanizem, ki ga Held razdeli na protektivni in razvojni republikanizem.

Za protektivni republikanizem so značilni (Held 1996: 55):

- ravnovesje moči med ljudmi, aristokracijo in monarhijo, povezano z mešano ustavo ali mešano vlado, z možnostjo za vse vodilne politične sile, da igrajo aktivno vlogo v javnem življenju,
- participacija državljanov prek različnih mehanizmov (volitve predstavnikov za delovanje v vladajočih svetih),
- tekmujoče družbene skupine promovirajo in zagovarjajo svoje interese,
- svoboda govora, izražanja in združevanja,
- vladavina prava.

Glavne značilnosti razvojnega republikanizma so (Held 1996: 61):

- ločitev zakonodajnih in izvršnih funkcij,
- neposredna participacija državljanov na javnih zborih predstavlja zakonodajo,
- zaželeno soglasje glede javnih vprašanj, drugače velja pravilo večine,
- izvršni položaji v rokah »magistratov« ali »administratorjev«,
- izvršna oblast določena z neposrednimi volitvami in žrebom.

Med klasične modele demokracije Held uvršča tudi liberalno demokracijo, ki jo razdeli na protektivno in razvojno demokracijo.

Glavne značilnosti modela protektivne demokracije so (Held 1996: 99):

- suverenost je naposled v ljudstvu, vendar je podeljena predstavnikom, ki lahko legitimno opravljajo državne funkcije,
- regularne volitve, tajne volitve, rivalstvo med frakcijami, možnimi voditelji ali strankami in vladavina večine so institucionalne osnove za vzpostavitev odgovornosti tistih, ki vladajo,
- državne oblasti morajo biti neosebne, tj. legalno določene in ločene na izvršilno, zakonodajno in sodno oblast,

- bistvenost ustavnosti za zagotovitev neodvisnosti od samovoljne obravnave in enakost pred zakonom v obliki političnih in civilnih pravic in svoboščin (svoboda govora, izražanja, združevanja, glasovanja, prepričevanja ...),
- ločitev države in civilne družbe,
- rivalski centri oblasti in interesne skupine.

Glavne značilnosti razvojne demokracije pa so (Held 1996: 116):

- ljudska suverenost s splošno volilno pravico (proporcionalni sistem),
- predstavniško vladanje (izvoljeno ljudstvo, redne volitve ...),
- ustavni nadzor (za jamčenje omejitev in razdelitev državne moči in za zagotovitev širjenja človekovih pravic),
- razmejitev parlamentarne skupščine od javne birokracije,
- vključenost državljanov v različne veje vladanja prek glasovanja.

V praksi je protektivna demokracija mišljena kot sistem, pri katerem je konsenz vladanih dosežen prek poštenih in tekmovalnih (kompetitivnih) volitev. To naj bi zagotavljalo legitimnost oblasti. Gre torej za to, da ljudstvo prek volitev prenese moč odločanja na izvoljene predstavnike ljudstva. Politična enakost predstavlja enakovrednost glasov posameznika in je razumljena v strogo tehničnem smislu. V bistvu gre za sistem konstitucionalne demokracije, ki deluje v okviru formalnih in neformalnih pravil, ki preverjajo in nadzorujejo izvajanje podeljene oblasti.

Pri razvojnih modelih demokracije je poudarek predvsem na zaskrbljenosti nad razvojem posameznika in skupnosti. Na podlagi tega so se pojavile teorije o razvojni demokraciji.

Kot zadnjega izmed klasičnih modelov demokracije Held opredeli neposredni model demokracije (marksistično pojmovanje neposredne demokracije):

Glavne značilnosti modela neposredne demokracije – za socializem (Held 1996: 152–53):

- javne zadeve naj bi regulirale komune ali sveti, organizirani v piramidalni strukturi,
- pogoste volitve, mandati, odpoklic,
- plače javnih uslužbencev nič večje od mezdnih delavcev,

- ljudska milica za ohranitev nove politične ureditve nadzoruje skupnost.

Glavne značilnosti modela neposredne demokracije – za komunizem (Held 1996: 152–53):

- samoregulacija,
- javne zadeve so vodene kolektivno,
- konsenz kot načelo odločanja,
- distribucija administrativnih nalog po načelu rotacije ali volitev,
- samokontrola nadomesti vse oborožene sile in sile prisile.

3.2.2 Moderni modeli demokracije po Heldu

Held je opredelil štiri moderne modele demokracije, ki so: kompetitivna elitistična demokracija, pluralizem, legalna demokracija in participatorna demokracija.

Glavne značilnosti kompetitivno elitističnega modela demokracije so (Held 1996: 197):

- parlamentarna vlada z močno administracijo (»executive«),
- tekmovanje med tekmovalnimi (konkurenčnimi) političnimi elitami in strankami,
- oblast (prevlada) parlamenta s strankarsko politiko,
- osrednja vloga političnega vodstva,
- birokracija: neodvisna in dobro izobražena administracija,
- ustavne in praktične omejitve političnih odločitev.

Glavne značilnosti pluralizma so (Held 1996: 217):

- državljanske pravice, vključujoč »en človek, en glas«, svoboda izražanja, svoboda organiziranja,
- sistem zavor in ravnotežij med zakonodajo, izvršilno vejo, sodstvom in administrativno birokracijo,
- kompetitivni volilni sistem z (najmanj) dvema strankama,
- raznolika množica (prekrivajočih se) interesnih skupin, ki iščejo politične vplive (velja za klasični pluralizem),
- mnogovrstne skupine pritiska, vendar je politično delovanje (agenda) nagnjeno proti korporativni, skupni moči (neopluralizem),

- vlade posredujejo in razsodijo med zahtevami (klasični pluralizem),
- država in njeni oddelki, področja (ministrstva) vodijo svoje lastne sektorske interese (neopluralizem),
- ustavna pravila so vključena v podporno politično kulturo (klasični pluralizem),
- ustavna pravila delujejo v kontekstu raznolike politične kulture in sistema radikalno neenakih ekonomskih virov (neopluralizem).

Glavne značilnosti legalnega modela demokracije so (Held 1996: 261):

- ustavna država (temelji na značilnostih angloameriške politične tradicije, vključujoč jasno ločitev moči),
- vladavina prava,
- minimalno vmešavanje države v civilno družbo in privatno življenje državljanov,
- družba s svobodnim trgom v največjem možnem obsegu.

Za model participatorne demokracije so značilni (Held 1996: 271):

- neposredna participacija državljanov pri urejanju ključnih institucij družbe, vključujoč delovna mesta in lokalne skupnosti,
- reorganizacija strankarskega sistema tako, da so strankarski uradniki neposredno odgovorni članstvu,
- delovanje »participatornih strank« v parlamentu ali kongresu,
- vzdrževanje odprtega institucionalnega sistema za zagotovitev možnosti eksperimentiranja s političnimi modeli, oblikami.

3.3 Nedemokratični režimi in ekonomski razvoj

Če pogledamo situacijo v svetu, lahko kaj hitro opazimo, da so demokracije redke v revnih državah in pogoste v bogatejših, bolj razvitih državah. V diplomskem delu bo sicer govora o razmerju med ekonomskim razvojem in demokracijo, vendar pa se mi zdi pred samo obravnavo omenjenega razmerja na tem mestu pomembno izpostaviti nekaj primerov, kjer je bila država kljub avtoritarnemu režimu gospodarsko uspešna.

V dvajsetem stoletju ni bilo primera uspešnega ekonomskega razvoja brez precejšnjega vmešavanja države v gospodarstvo (Sorensen v Hague in Harrop 2004: 57). Industrializacija zahteva veliko vlaganja v infrastrukturo (transport, komunikacije, izobrazba), ta sredstva pa lahko zagotovi samo država. V tem primeru so nedemokratične oziroma avtoritarne vlade v prednosti, saj lažje zagotovijo sredstva in jih namenijo za katerokoli stvar, ne da bi bili pod pritiskom skupine ljudi, ki jih je takšna investicija prikrajšala ali prizadela. Kot primer lahko navedemo Rusijo pri razvoju ruralnih področij v industrializirana, Kitajska pa je pod komunistično vladavino dosegla dvakratne stopnje rasti demokratične Indije. Med letoma 1960 in 1985 so bile avtoritarne Indonezija, Singapur in Južna Koreja med najhitreje rastočimi gospodarstvi na svetu. Egipt je pod vojaško vladavino Abdela Nasserja (1956-70) izvedel reforme, ki so omogočile, da ima večina prebivalcev dostop do vode. Kljub navedenim primerom, ki govorijo v prid takšni obliki vladavine oziroma o njenih dobrih vplivih na gospodarsko rast in razvoj, so številčnejše tiste države, kjer je situacija obratna. Na Bližnjem vzhodu tradicionalni vladarji še vedno zavračajo modernizacijo. Kljub temu da obstaja možnost, da avtoritarna oblast zagotovi sredstva za razvoj družbe, to ne opravičuje njene moči in človekovih pravic. Na Kitajskem je tako v letih 1958-1963 pri komunistični modernizaciji v poskusu prisilne kolektivizacije z namenom razvoja umrlo 40 milijonov ljudi (Hague in Harrop 2004: 57).

V enaindvajsetem stoletju je globalizacija razvijajočim se državam omogočila dostop do novih kapitalskih virov prek multinacionalnih korporacij, »prekomorskih« bank in Svetovne banke. Za dostop do teh virov morajo te države v razvoju pokazati, da imajo tržno gospodarstvo in da politika temelji na dokaj liberalni demokraciji. Dvajseto stoletje se je mogoče pokazalo kot neke vrste »vrh razvijajočih se držav, vodenih s strani avtoritarnih vladarjev«, ampak v novem tisočletju trgi in pojem demokracije spadajo

skupaj, ne glede če govorimo o državah v razvoju ali o že razvitih državah (Hague in Harrop 2004: 57).

4. KONCEPT EKONOMSKEGA RAZVOJA

V svetu se že od nekdaj pojavljajo zelo velike razlike v ekonomski razvitosti. Nekateri celo govorijo o dveh ekstremnih polih, straneh. Na eni strani so povsem nerazvite države, na drugi pa zelo razvite države. Ti dve razvojni skrajnosti sta različno poimenovani, tako na primer bogati in revni svet, razviti in nerazviti, Sever in Jug, center in periferija in še bi lahko naštevali. Seveda vseh držav ne moremo uvrstiti v ta ali oni skrajni konec, temveč padejo nekje vmes. Takšna različnost v ekonomski razvitosti sveta je pritegnila tudi zanimanje znanstvenikov. Tako so se že v preteklosti lotevali proučevanja tega »pojava«.

Zgodbo o ekonomskem razvoju lahko začnemo z Adamom Smithom. Trdil je, da je problem ekonomskega razvoja bogastvo narodov. To v bistvu še dandanes drži. Želel je najti determinante razvoja, ki ustvarjajo bogastvo. Smith je prišel do zaključka, da so bili odprto gospodarstvo, manj regulacije oziroma uravnavanja (še posebno nižji davki) in večja politična stabilnost bistveni dejavniki, ki so vodili državo do stalnega in sistematičnega procesa ustvarjanja blaginje (Smith v Azad 2005: 5).

Najbolj vplivni ekonomisti, kot so na primer Smith, Ricardo in Marx, so se ukvarjali v precejšnji meri z ekonomskim razvojem. Nasprotno pa se v obdobju pred 2. svetovno vojno večina neoklasičnih ekonomistov z razvojem ni ukvarjala. Bolj so jih zanimale druge teme, kot je obnašanje podjetij in gospodinjstev, splošno ravnotežje in učinkovitost, v 30. letih 20. stoletja pa še kratkoročno makroekonomsko ravnotežje z deficitom v agregatnem povpraševanju (Smelser in Baltes 2001: 3567).

Osrednje vprašanje, ki se je pri raziskovanju ekonomskega razvoja vedno bolj pojavljalo, pa je bilo, kaj sestavlja ekonomski razvoj?

Nekje v 60. letih prejšnjega stoletja je bil širše sprejet pogled ta, da je dolgotrajen in stalen porast državnih prihodkov zadosten kazalnik ekonomskega razvoja. Trdili so, da takšna rast lahko vzdrži (oz. je obstojna) tako dolgo obdobje le tedaj, če hkrati potekajo specifični ekonomski (in socialno-družbeni) procesi. Ti procesi, za katere so predvidevali, da so osnova razvoju, so sledeči (Kuper in Kuper 2003: 213):

1. Delež investicij v nacionalni porabi narašča, kar vodi do rasti lastniških deležev na zaposleno osebo.

2. Ko industrija, blago in storitve v primerjavi s kmetijstvom in ostalimi oblikami primarne produkcije zavzamejo širši relativni delež, se spremeni struktura nacionalne proizvodnje in postane bolj raznolika.
3. Sektor zunanjega trga se poveča glede na nacionalni prihodek, še posebno takrat, ko izvoz proizvodnje zavzame večji delež v celotnem povečanem izvozu.
4. Vladni proračun raste glede na nacionalni prihodek, ko se vlada loti širših obvez za izgradnjo ekonomske in socialno-družbene infrastrukture.

Poleg teh strukturnih sprememb v gospodarstvu so se pojavile tudi večje spremembe družbene strukture (Kuper in Kuper 2003: 213):

5. Populacija se je hitro povečala, saj se je smrtnost v primerjavi z rojstvi zmanjšala. Pozneje se je pojavila demografska tranzicija, v kateri so izboljšani življenjski pogoji v zameno prinesli zmanjšanje števila rojstev; stopnja celotne populacije pa je narasla.
6. Povečalo se je število ljudi, ki živijo v urbanih naseljih.
7. Pismenost, izobraženost, sposobnosti in ostale oblike izobrazbenih znanj/spretnosti so se razširile na širšo populacijo.

To konceptualizacijo ekonomskega razvoja kot medsebojnega odnosa med akumulacijo kapitala, industrializacijo, rastjo vladnega sektorja, urbanizacijo in izobraževanjem lahko še vedno najdemo pri nekaterih sodobnih avtorjih.

Ker sama teorija o razvoju ekonomske misli na področju ekonomskega razvoja za nadaljnjo obravnavo konkretne tematike ni relevantna, v nadaljevanju navajam nekatere bolj aktualne opredelitve ekonomskega razvoja.

V International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Smelser in Baltes 2001: 3566) je ekonomski razvoj opredeljen tako:

Ekonomski razvoj je proces, skozi katerega se gospodarstva preoblikujejo iz takšnih, v katerih ima večina ljudi zelo omejene vire in možnosti, do takšnih, v katerih imajo precej več virov in različnih možnosti. Ekonomski razvoj zato pokriva skoraj vsa

področja gospodarstva, čeprav s prilagoditvami, s katerimi bi odražal posamezno situacijo določenih držav.

Leta 1990 je Ameriški svet za gospodarski razvoj (American Economic Development Council oz. AECD), ki je kasneje postal del Mednarodnega sveta za ekonomski razvoj (IECD), v svojem poročilu z naslovom *Economic Development Tomorrow* povzel definicijo ekonomskega razvoja, ki je bila predstavljena že 1984. leta, in sicer v poročilu *Economic Development Today*. Definicija se glasi tako:

Ekonomski razvoj je proces ustvarjanja bogastva s pomočjo mobilizacije človeških, finančnih, kapitalskih, fizičnih in naravnih virov za proizvodnjo prodajnih dobrin in storitev. Vloga ekonomskega razvoja je vplivati na proces v korist skupnosti na temelju razširjenih zaposlitvenih priložnosti in davčne osnove (Economic Development Today v Malizia 1994: 83).

Čeprav je v tej definiciji ekonomski razvoj obravnavan kot proces, je sama definicija statična. Ne pokaže namreč, da je ekonomski razvoj nekakšno dolgoročno delujoče podjetje. Skozi čas se rešujejo obstoječi problemi, medtem ko se pojavljajo vedno novi razvojni problemi (Malizia 1994: 83). Na podlagi te kritike je Emil E. Malizia podal novo, popravljeno definicijo ekonomskega razvoja:

Ekonomski razvoj je trajajoči proces ustvarjanja bogastva, pri katerem proizvajalci razvijajo redke človeške, finančne, kapitalske, fizične in naravne vire za proizvodnjo dobrin in storitev, ki jih želijo potrošniki, in so pripravljeni za njih plačati. Vloga ekonomskega razvijalca je participirati v procesu ustvarjanja nacionalnega bogastva v dobrobit lokalnih potrošnikov in proizvajalcev, s pospeševanjem bodisi širjenja zaposlitvenih priložnosti in davčne osnove bodisi učinkovitega ponovnega razvijanja lokalnih virov (Malizia 1994: 84).

Ta popravljena definicija zgoraj nima po avtorjevem mnenju (Malizia 1994) namena predstaviti dokončne in edine definicije ekonomskega razvoja. Predstavlja pa bolj dovršeno, konsistentno definicijo tega razvoja, področje, ki bi ga naj bralci primerjali z originalno definicijo in ga kritično obravnavali.

Seveda se pojavlja ogromno različnih definicij ekonomskega razvoja. Vsak avtor ima svoj pogled na to, kaj je ekonomski razvoj in katere komponente ima. V nadaljevanju je predstavljenih še nekaj opredelitev ekonomskega razvoja, to pa predvsem z namenom, da se pokaže na raznovrstnost definicij.

Mednarodni svet za ekonomski razvoj (IECD – International Economic Development Council) opredeli ekonomski razvoj tako: »Lahko ga opišemo kot ustvarjanje zaposlitve in bogastva ter izboljšanje kvalitete življenja. Prav tako ga lahko opišemo kot proces, ki vpliva na rast in restrukturiranje gospodarstva, da bi povečali ekonomsko blaginjo skupnosti...« (Internet 1).

The Politics of International Economic Relations definira ekonomski razvoj kot:

Proces povišanja stopnje blaginje in materialnega stanja v družbi s pomočjo povečevanja produktivnosti in učinkovitosti njenega gospodarstva. V manj industrializiranih regijah naj bi ta proces izvršili s povečano industrijsko proizvodnjo in relativnim upadanjem pomembnosti kmetijske proizvodnje (Internet 2).

Vaughan Roger pa je v knjigi *The Wealth of States: Policies for a Dynamic Economy* (1984) trdil tako (Vaughan v Portland Development Commission 2002: 2):

Ekonomski razvoj je proces inovacije, skozi katerega povečamo sposobnosti posameznikov in organizacij za ustvarjanje blaginje. Dobrine in storitve, ki jih ocenjujemo, vključujejo ne le tiste točke, predmete, ki se tržijo, menjajo na trgu, temveč tudi manj otipljive, manj jasne stvari – kvaliteto našega okolja, javno varnost, in ostale elemente, ki prispevajo k našemu občutku blaginje.

Ta zadnja definicija poudarja splošno idejo, da naj bi politike ekonomskega razvoja v osnovi temeljile na povečevanju družbene blaginje. Vendar ta splošna in široka definicija razširi področje politik ekonomskega razvoja. Res je, da blaginjo ljudi lahko povečamo z več in boljšimi dobrinami, ter z boljšimi zaposlitvami z višjo plačo, ki omogoča nakup teh dobrin, a vendar je treba poudariti, da materialne dobrine niso edina in verjetno tudi ne prva mera blaginje. Obstaja namreč možnost, da v državi obstaja rast zaposlenosti, vendar

ni nujno, da so prebivalci zaradi tega na splošno v boljšem položaju (Portland Development Commission 2002: 3).

Lažje je kritizirati ekonomskorazvojne aktivnosti, ki so bile narejene, kot pa razviti idealni model ekonomskega razvoja. V resničnem svetu so medsebojni odnosi med trgi, ter med trgi in politiko, zapleteni. Problemi se začnejo že s samo definicijo. Kaj je ekonomski razvoj? Pomeni to mogoče več služb? Boljše službe? Višje plače? Več dobička? Več razvoja? Kaj če ves razvoj pride za ceno kvalitete okolja ali medsebojnih odnosov? Kaj če se večina dobička porazdeli na nekaj ljudi v par podjetjih? Ali je to še vedno takšen ekonomski razvoj, za katerega želi javnost, da se sredstva črpajo iz proračunskega denarja? (Portland Development Commission 2002: 2). V nadaljevanju zato navajam še nekaj opredelitev ekonomskega razvoja.

V Encyclopedia of Social Measurement (Kempf-Leonard 2005: 733) je zapisano tako:

Ekonomski razvoj pomeni kompleksni proces strukturnih in institucionalnih sprememb, s katerim revne države dosegajo standard blaginje, ki ga povezujemo z bogatimi državami sveta.

Za konec različnih opredelitev ekonomskega razvoja dodajam še Senjurjevo (1991) pojmovanje. Senjur ta pojem razlaga z izrazom gospodarski razvoj, kar je pogostejše poimenovanje kot ekonomski razvoj. Oboje pa pomeni isto.

Predmet gospodarskega razvoja se ukvarja s problematiko bogastva in revščine, s proizvodnjo in razdelitvijo, prav tako pa tudi z razlago samega razvoja. Gospodarski razvoj se ukvarja z vprašanjem materialnih osnov za izboljšanje življenjskega standarda ljudi, in sicer tako s količinskim kot tudi s kakovostnim izboljševanjem življenjskega standarda. Ta razvoj je cilj, sredstvo, lahko pa tudi spremljajoči pojav posameznikove oziroma družbene dejavnosti. V slovenskem jeziku poznamo dva sorodna izraza, razvoj in rast. Nekateri so mnenja, da med razvojem in rastjo ni pomembne razlike ter da sta v bistvu sinonima. Spet drugi trdijo, če sta že dva izraza, da naj imata še različen pomen. In kakšna je sploh razlika? Ko govorimo o rasti, mislimo predvsem na količinske spremembe, količinska razmerja in povečanja. Gospodarski razvoj pa označuje predvsem kakovostne spremembe

oziroma premike na boljše. Poudarek je na kakovosti, novostih, strukturnih spremembah in povečevanju. (Senjur 1991: 13)

»Gospodarski razvoj je proces ustvarjanja kakovostno novih značilnosti gospodarstva. Za njegovo uresničitev je potrebno, da se gospodarstvo količinsko povečuje. Se pravi, da raste. Prav tako so potrebne spremembe kakovostnih značilnosti, ki se izražajo s strukturnimi spremembami. Gospodarski razvoj torej obsega tako gospodarsko rast kot izboljševanje kakovosti življenja ter strukturne spremembe.« (Senjur 1991: 13)

Za merjenje oziroma ugotavljanje ekonomskega razvoja (ekonomske razvitosti) se uporabljajo različni kazalci. Kazalce bi lahko razvrstili na dve vrsti, in sicer na kazalce tokov in kazalce stanj. Bruto družbeni proizvod je na primer kazalec (makroekonomskih) tokov, saj izraža tok proizvodne dejavnosti v določenem časovnem obdobju (ponavadi je to eno leto). Kazalci stanja pa merijo stanje. Kot primer lahko navedem število nezaposlenih (Lah 2000: 141–42).

V nadaljevanju sledi kratek opis nekaterih kazalnikov, ki jih različni avtorji vključujejo v svoje obravnave ekonomskega razvoja oziroma jih uporabljajo pri merjenju tega razvoja. Na podlagi tega potem sklepajo o (ne)razvitosti posameznih držav. Pri tem je pomembno omeniti, da lahko v primeru vključevanja premajhnega števila kazalnikov, ali pa kazalnikov, ki za dano državo niso natančen pokazatelj njene ekonomske razvitosti, pride do netočnih oziroma celo do zavajajočih podatkov o ekonomskem razvoju v posamezni državi.

Vsako gospodarstvo v določenem obdobju proizvede določeno količino proizvodov in storitev, to količino pa lahko merimo na dva načina, kot **bruto domači proizvod (BDP)** ali pa kot **bruto nacionalni proizvod (BNP)**. Običajno se torej ekonomska/gospodarska rast meri z bruto domačim proizvodom (BDP) na prebivalca. BDP izraža gospodarsko dejavnost neke države v določenem, največkrat enoletnem obdobju. Treba je razlikovati med bruto domačim proizvodom (BDP) oziroma GDP (gross domestic product) in bruto nacionalnim proizvodom (BNP) oziroma GNP (gross national product). BDP je določen na podlagi lokacije proizvodnih faktorjev oziroma gospodarskih subjektov, BNP pa je določen na podlagi lastnine proizvodnih faktorjev. BNP torej vključuje vse dohodke, ki so

jih prejeli prebivalci ali podjetja določene države. Ne vsebuje torej le dohodkov, ki so jih ustvarila podjetja ali posamezniki na ozemlju države, ampak tudi v tujini (to je v primeru, če so podjetja ali posamezniki lastniki proizvodnih faktorjev v tujini). BNP pa izključuje dohodke, ki so jih prejeli tuji lastniki proizvodnih faktorjev, ki se nahajajo v domačem gospodarstvu (Hrovatin 2000: 173–74; Lah 2000: 144–45).

»Bruto domači proizvod (ali BDP) je najobsežnejša mera narodnega celotnega outputa dobrin in storitev. Je vsota denarnih vrednosti potrošnje, bruto naložb, vladnih nakupov dobrin in storitev ter neto izvoza v državi v danem letu. BDP uporabljamo za številne namene, toda najpomembnejše je merjenje celotne uspešnosti in delovanja gospodarstva« (Samuelson 2002: 390).

Drugi kazalec ekonomskega razvoja je **stopnja inflacije**. Čeprav je v nekaterih gospodarstvih sorazmerno nizka, pa skoraj ne najdemo gospodarstva, ki ne bi imelo inflacije. Ta pojem inflacije je povezan s splošno ravno cen, vendar pa nas tu bolj zanima sama dinamika oziroma gibanje cen. Če se raven cen povečuje, govorimo o inflaciji, če pa gre za zniževanje splošne ravni cen, govorimo o deflaciji. Ta se je v ekonomski zgodovini le redko pojavljala (Hrovatin 2000: 212). »Inflacija in deflacija torej ne izražata spreminjanja cen določenega proizvoda in storitve, temveč vseh proizvodov in storitev« (Hrovatin 2000: 212).

Naslednji pomemben kazalec je **stopnja nezaposlenosti (brezposelnosti)**. Osnovni problem pri merjenju brezposelnosti je, koga šteti med brezposelne osebe. Na prvi pogled je to preprosto vprašanje, vendar pomembno vpliva na velikost izmerjene brezposelnosti. V Sloveniji se uporabljata dva kazalca brezposelnosti, a razlika med njima je zelo velika. Stopnja brezposelnosti, izračunana po mednarodni statistični metodologiji (ADS), je skoraj za polovico manjša od stopnje brezposelnosti, izračunane po slovenski statistični metodologiji. Do razlik prihaja zaradi različnega merjenja brezposelnosti. Pomembni sta torej razliki med registrirano in anketno brezposelnostjo.

V večini evropskih držav se na področju merjenja brezposelnosti uporabljata dve različni metodi. Ti metodi sta:

- registrsko merjenje brezposelnosti (registrska brezposelnost),

- anketa o delovni sili (anketna brezposelnost).

Obe metodi dajeta različne rezultate, kar pa ne pomeni, da je eno ali drugo merjenje brezposelnosti napačno ali slabo. Gre le za dve različno opredeljeni metodologiji, v katerih je brezposelnost različno opredeljena.

Pri registrskem merjenju brezposelnosti gre za tradicionalno spremljanje brezposelnosti na osnovi administrativnih evidenc, ki ga poznajo praktično povsod v razvitem svetu.

Register iskalcev zaposlitve zajame vsako osebo, ki je brez zaposlitve in je kot iskalec zaposlitve prijavljena na regionalnem zavodu za zaposlovanje. Stopnja registrirane brezposelnosti predstavlja delež registriranih brezposelnih oseb v aktivnem prebivalstvu. Aktivno prebivalstvo poleg registriranih brezposelnih oseb predstavljajo še zaposlene in samozaposlene osebe, ki jih dobimo z mesečno raziskavo po podjetjih ZAP-M in iz registra zdravstvenih zavarovancev. V tem primeru spremljamo formalne delovne statuse prebivalstva (Domadenik 1994: 331).

Po zakonsko podprti opredelitvi Zavoda za zaposlovanje so brezposelne osebe (Bregar 2000: 121):

- registrirane kot brezposelne na Zavodu za zaposlovanje,
- nimajo zaposlitve in niso zaposlene,
- niso lastniki ali solastniki podjetja, v katerem bi v zadnjem letu ustvarjali dohodek za preživljanje in ne opravljajo nobene samostojne dejavnosti,
- niso lastniki, zakupniki ali uporabniki drugih neprimičnin, s katerimi se lahko preživljajo,
- nimajo nobenih drugih virov rednih dohodkov za preživljanje.

Anketa o delovni sili je anketno statistično spremljanje aktivnosti prebivalstva, ki temelji na izbranem vzorcu gospodinjstev. Na območju Slovenije se je anketa o delovni sili v obdobju 1993-1996 izvajala v letni periodiki, od aprila 1997 pa kot četrtletna anketa. Anketa je metodološko usklajena s priporočili ILO (International Labour Organization) in z zahtevami Eurostata o izvedbi te ankete v državah Evropske unije.

Mednarodni standardi definirajo brezposelnost kot stanje "popolnoma brez dela" v določenem časovnem obdobju. Definicija je zelo restriktivna in daje prednost zaposlenosti

pred brezposelnostjo. Za zaposleno se šteje vsak, ki je v določenem časovnem obdobju delal vsaj eno uro za plačilo ali družinski dobrobit. Kriterij ene ure pomeni, da zajemamo vsak vložek v produkcijo v smislu sistema družbenih računov (SNA). Zaposlene in brezposelne osebe skupaj tvorijo aktivno prebivalstvo oziroma delovno silo (Domadenik 1994: 309).

Po metodi anketnega merjenja brezposelnosti so brezposelne osebe tiste, ki (Bregar 2000: 120):

- v zadnjem tednu pred anketiranjem niso delale (niso bile zaposlene ali samozaposlene in niso opravile nikakršnega dela za plačilo),
- aktivno iščejo delo (v zadnjih štirih tednih so se oglasile na Zavodu za zaposlovanje),
- so takoj (v naslednjih dveh tednih) pripravljene sprejeti delo,
- so že našle delo, vendar ga še ne opravljalo – opravljati ga bodo začele po anketiranju.

Poudariti je potrebno, da se kriteriji nanašajo izključno na aktivnost določene osebe, ne glede na formalni status posameznika, določen z zakonodajo v državi (npr. pravica do denarnega nadomestila za uvrstitev med brezposelne osebe). To pomeni, da je oseba, ki je v določenem tednu priložnostno delala samo eno uro za plačilo, uvrščena med zaposlene, čeprav je formalno npr. registrirana kot iskalec zaposlitve (Domadenik 1994: 309).

Vsaka metoda ima svoje prednosti in pomanjkljivosti. Nacionalne registre o brezposelnosti vodijo vse države. Tukaj gre predvsem za podatke o brezposelnih, ki jih zbirajo na uradih za zaposlovanje ali v sorodnih državnih ustanovah sproti v administrativnih postopkih in ob njih. Glavne prednosti pri metodi registrirane brezposelnosti so ažurnost podatkov (mesečni), razpoložljivost podatkov celo na ravni občin in relativno nizki stroški. Pomanjkljivost te metode pa je v občutljivosti na spremembe v zakonodaji, mednarodni neprimerljivosti in v dejstvu, da kažejo podatki formalno in ne dejansko stanje na trgu delovne sile.

Z anketnim zajemom podatkov dobimo sliko dejanske aktivnosti v populaciji v določenem referenčnem obdobju. Na podlagi teh podatkov lahko ocenimo, koliko ljudi je bilo

dejansko delovno aktivnih ne glede na njihove formalne statute, prav tako pa tudi, koliko ljudi je bilo dejansko brezposelnih, ne glede na to, ali so bili registrirani kot brezposelni ali ne. Kriteriji ILO, po katerih neko osebo štejemo za brezposelno oziroma delovno aktivno, so neodvisni od administrativne in zakonodajne ureditve v posamezni državi. Zaradi tega so tako izračunani kazalci mednarodno primerljivi. Prednosti metode anketne brezposelnosti so mednarodna primerljivost, možnost pridobitve skoraj celovite slike stanja na trgu delovne sile in široke analitične možnosti. Slabosti te metode pa so relativno visoki stroški, manjša ažurnost (četrtni) in razpoložljivost podatkov le na ravni celotne države. Kot vidimo je pri opredeljevanju brezposelnosti izrednega pomena upoštevanje različnih metod merjenja, saj nam različna merjenja prikažejo različno sliko realnega stanja na področju brezposelnosti. Posploševanje rezultatov brez upoštevanja vseh prej naštetih razlik pa lahko privede do napačnega sklepanja o dejanskem stanju.

Nezaposlenost je eden pomembnejših problemov današnjih gospodarstev. Povzroča tako ekonomske kot tudi politične probleme. Z ekonomskega vidika je nezaposlenost nezaželena predvsem zato, ker je dejanski BDP manjši od potencialnega, torej tistega, ki bi ga država lahko ustvarila, če bi zaposlila vse za delo sposobne ljudi. Nezaposlenost ima tudi politično komponento. Drugi problem, ki se pojavi, je torej, da ima vlada, ki dopušča visoko stopnjo nezaposlenosti, težave s pridobivanjem naklonjenosti volivcev (Hrovatin 2000: 200).

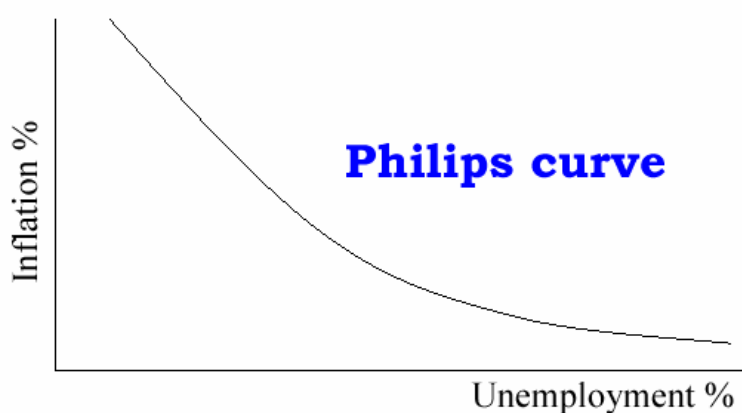
Visoka brezposelnost predstavlja torej tako ekonomski kot tudi socialni problem. Za ekonomski problem gre v smislu neizkoriščenih dragocenih virov. Brezposelnost predstavlja tudi socialni problem, povzroča namreč trpljenje ljudi, saj so brezposelni deležni zmanjšanih dohodkov. V obdobjih visoke brezposelnosti se kažejo vplivi ekonomskih težav tudi na čustva in družinsko življenje ljudi (Samuelson 2002: 564).

Potrebno je izpostaviti še eno dejstvo, namreč da vlade sicer skušajo oblikovati ekonomsko politiko, ki predvideva zniževanje inflacijskih stopenj ter da hkrati ne bi prizadele trga dela. Pravzaprav skušajo brezposelnost obdržati na določeni stopnji, saj le-ta kroti inflacijo. Ob zmanjšanju brezposelnosti bi namreč lahko prišlo do povišanja inflacijske stopnje. Država lahko torej zmanjša stopnjo inflacije tako, da začasno zmanjša output in poveča brezposelnost (Samuelson 2002: 596). Določena stopnja inflacije je torej za

gospodarsko rast dobra, obenem pa se je potrebno zavedati, da ima lahko premajhna stopnja brezposelnosti velike inflacijske pritiske, zaradi tega gospodarstva vzdržujejo določeno stopnjo brezposelnosti in inflacije.

Izključujoče se razmerje med inflacijo in brezposelnostjo ponazorja kratkoročna Phillipsova krivulja, ki je prikazana spodaj na sliki. Phillipsovo krivuljo uporabljajo za analiziranje kratkoročnih gibanj brezposelnosti in inflacije. Krivulja kaže, da začne ob manjšanju brezposelnosti stopnja rasti cen in plač naraščati. Krivulja torej kaže obratno razmerje oziroma povezavo med inflacijo in brezposelnostjo.

Slika 4.1: Phillipsova krivulja

Vir: Internet 3.

Velikokrat je kot kazalec ekonomskega razvoja v uporabi tudi **stopnja zaposlenosti**. »Zaposleni prebivalci so tisti, ki so v delovnem razmerju in prejemajo osebne dohodke oz. plače« (Strašek 1998: 31).

»Zaposleni so tisti, ki opravljajo kakršnokoli plačano delo ne glede na to, ali trenutno delajo ali pa koristijo dopust, so na bolniški ali začasno ne delajo zaradi stavk. V Sloveniji bi v to kategorijo uvrstili tiste, ki so zaposleni za nedoločen ali določen čas in so registrirani na Zavodu za zaposlovanje kot zaposleni. V tujini je pojem zaposlenih širši, saj vključuje vse, ki delajo, ne glede na njihovo formalno prijavo« (Hrovatin 2000: 200).

Zaposleni so tako »ljudje, ki opravljajo kakršnokoli plačano delo, in tisti, ki imajo delo, a so odsotni z dela zaradi bolezni, stavke, počitnic« (Samuelson 2002: 563).

Seveda se kazalniki ekonomskega razvoja, ki jih avtorji uporabljajo v svojih raziskavah, razlikujejo med seboj. Nekateri jih vključujejo manj, drugi več. Velikokrat se uporabljajo še ti kazalci ekonomskega razvoja, nekateri izmed tu navedenih so v nadaljevanju na kratko opredeljeni: **potrošnja** (zasebna in državna), **izvoz in uvoz** (blaga in storitev), **indeks življenjskih potrebščin**, **produktivnost dela**, **zunanji dolg države** (v deležu BDP), **raven plač**, **delež ljudi, ki živi pod stopnjo revščine**, **izobrazbena struktura prebivalstva** itd., pri raziskavah držav tretjega sveta pa raziskovalci velikokrat vključujejo še **pričakovano življenjsko dobo**, **stopnjo pismenosti**, **dostop do zdravstvenih uslug in urbanih področij** ...

Potrošnja: V makroekonomiji kot potrošnjo opredeljujemo celotne izdatke posameznikov ali naroda, in sicer za potrošne dobrine v danem obdobju. Bolj natančno bi se naj potrošnja nanašala samo na tiste dobrine, ki jih v danem obdobju povsem izrabimo. V praksi pa med potrošne izdatke uvrščamo vse kupljene potrošne dobrine, mnoge med njimi pa lahko trajajo dlje kot obdobje opazovanja (npr. pohištvo, avtomobili) (Samuelson 2002: 752).

Izvoz: Kot izvoz opredeljujemo »dobrine in storitve, ki jih proizvedemo v domačem gospodarstvu in prodamo v drugo državo. To vključuje trgovino blaga (kot avtomobilov) in storitev (kot transport ali obresti od posojil in naložbe)« (Samuelson 2002: 743).

Uvoz: Uvoz pa so tokovi v nasprotni smeri. Kot uvoz torej opredeljujemo dobrine in storitve, ki jih proizvedejo v tuji državi in so prodani v našo državo (Samuelson 2002: 743).

Produktivnost dela: Ta izraz se nanaša na razmerje outputa na enoto inputa. Produktivnost dela je celotni output, deljen z inputom dela. Če z isto količino inputov proizvedemo več outputov, se produktivnost poveča. Produktivnost dela se večja oz. se izboljšuje predvsem zaradi tehnološkega napredka, izboljšanja spretnosti delavcev ali poglobljanja kapitala (Samuelson 2002: 752–53).

Zunanji dolg države: Zunanji dolg države je dolg, ki ga država dolguje tujcem. »Ta dolg vključuje neto zmanjšanje virov, ki so na voljo ljudem v državi dolžnici ... Breme

oskrbovanja zunanjega dolga pomeni zmanjšanje potrošnih možnosti naroda.« (Samuelson 2002: 650).

5. RAZMERJE MED (EKONOMSKIM) RAZVOJEM IN DEMOKRACIJO

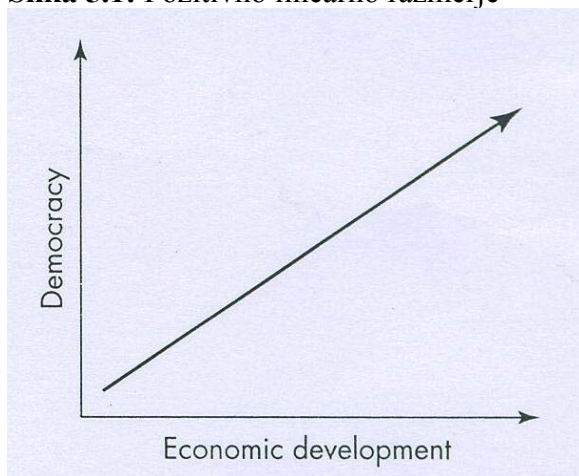
Odnos med ekonomskim razvojem in demokracijo je vsekakor večplasten. Številni strokovnjaki so se v svojih raziskavah ukvarjali z ugotavljanjem povezanosti ekonomskega razvoja in demokracije. Večina teh je odkrila pozitiven odnos med tema spremenljivkama, pojavljala pa so se tudi razna odstopanja.

V nadaljevanju sledi prikaz nekaterih pomembnejših empiričnih raziskav, v katerih so se raziskovalci ukvarjali s preučevanjem razmerja med (ekonomskim) razvojem in demokracijo. Zanima me predvsem, kaj menijo o tem razmerju različni avtorji, kakšna razmerja, odnose so odkrili ter kakšne kazalnike ekonomskega razvoja in kazalnike demokracije so uporabili v svojih raziskavah oziroma kako so merili te kazalnike. Prav tako bi rada opozorila na morebitne težave, s katerimi se raziskovalci pri preučevanju razmerij med ekonomskim razvojem in demokracijo srečujejo, ter na koncu dodala še možnosti nadaljnjega preučevanja razmerja med (ekonomskim) razvojem in demokracijo.

Todd Landman (2004: 67) je o razmerju med ekonomskim razvojem in demokracijo povedal, da lahko zavzema različne funkcionalne oblike, največkrat pa so ta razmerja »linearna«, »krivuljasta« in »step relationship«.

Pozitivno linearno razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo predvideva, da se takrat, ko stopnja ekonomskega razvoja narašča, povečuje tudi verjetnost, da bo država demokratična.

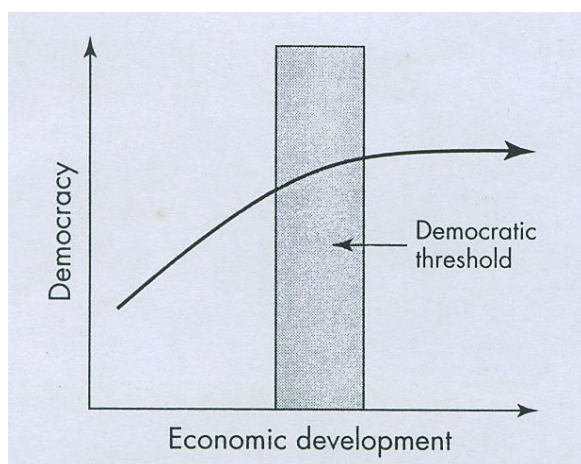
Slika 5.1: Pozitivno linearno razmerje

Vir: Landman (2004: 67).

Krivuljasto razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo predvideva, da pozitivno spremembo v ekonomskem razvoju spremlja pozitivna sprememba v demokraciji. Vendar pa se stopnja, po kateri demokracija narašča, v nasprotju z linearnim razmerjem, postopoma zmanjšuje (pojenja) hkrati z višjo stopnjo ekonomskega razvoja. V tem primeru obstaja določena točka oziroma raven ekonomskega razvoja, po kateri se verjetnost, da država postane demokratična, več ne spreminja (se ne povišuje in ne zmanjšuje). Po določeni ravni, obsegu ekonomskega razvoja stopnja demokracije več ne narašča (Landman 2004: 67–68).

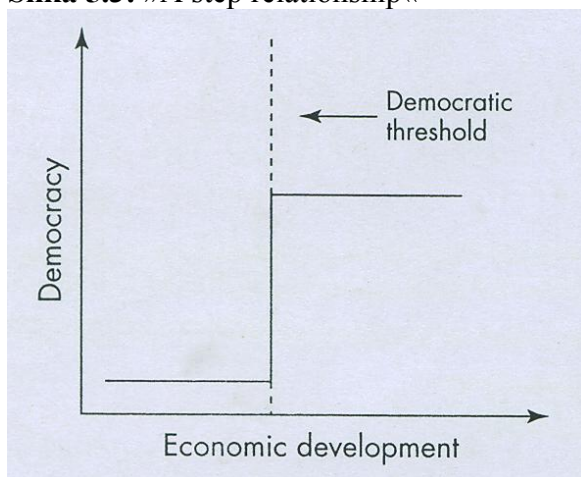
Slika 5.2: Krivuljasto razmerje

Vir: Landman (2004: 68).

Tretje razmerje pa je t. i. »a step relationship«. »Funkcija koraka« (»a step-function«) se od ostalih dveh precej razlikuje. V tem primeru namreč obstaja jasna, točkovno določena raven ekonomskega razvoja, po kateri se verjetnost, da je država demokratična, ne spremeni. To tretje razmerje se na prvi pogled sicer zdi podobno drugemu, krivuljastemu razmerju, vendar pa je pomembna razlika ta, da v primeru krivuljastega razmerja obstaja (širši) demokratični prag, v katerem začne verjetnost, da je država demokratična, upadati. Pri zadnjem razmerju pa je namreč ta prag določena točka, jasna meja (Landman 2004: 67–68).

Slika 5.3: »A step relationship«

Vir: Landman (2004: 68).

Przeworski in Limongi sta v knjigi *Modernization: Theories and Facts* (1997) predstavila pomembno raziskavo, v kateri sta ponovno premislila o klasični predpostavki, da ekonomski razvoj pripomore k razvoju demokracije. Identificirala sta nejasnosti, dvoumnosti, ki se pojavljajo pri tej predpostavki. Trdila sta, da obstajata dve možnosti na področju tega razmerja, ki odgovorita na vprašanje, zakaj so ugotovili večji delež demokracij med bogatimi državami kot med revnimi. Po »endogeni« teoriji je to zato, ker razvoj poveča verjetnost, da v revni državi pride do tranzicije k demokraciji. Po »eksogeni« teoriji pa bi naj to bilo zato, ker razvoj omogoča demokracijam večjo obstojnost oziroma jih naredi enkrat, ko so že vzpostavljene, bolj obstojne in tako je manjša možnost, da se spremenijo v diktature. Obstaja torej konceptualna razlika med obema teorijama (Boix in Stokes 2003: 517). Przeworski in Limongi sta zagovornika eksogene teorije. Njuni sklepi so imeli velik vpliv v družboslovju in med policy analitiki. David Brown je glede njune knjige (kjer sta soavtorja še Alvarez in Cheibub) zapisal, da sta »avtorja trdila, da modernizacijska teorija, posebno njena endogena izvedba, nima empiričnih temeljev. Verjetnost, da katerakoli država postane demokratična, se ne spremeni, ko se poveča raven dohodkov« (Brown v Boix in Stokes 2003: 518).

Przeworski, Alvarez, Cheibub in Limongi (2000) so tako trdili, da »razlog (o povezanosti bogastva in demokracije) ni v tem, da se demokracija bolj verjetno vzpostavi, ko se države pod avtoritarizmom razvijajo, temveč je (razlog) v tem, da kakorkoli se že vzpostavi, bo bolj verjetno preživela v državi, ki je že razvita« (Przeworski 2000: 106).

Že leta 1960 je Lipset (1960) v svoji raziskavi sledil raziskovalnemu trendu glede povezovanja političnih sistemov z ostalimi vidiki družbe ter se lotil preučevanja povezanosti demokracije s stanjem ekonomskega razvoja.

Zanimivo je, kako je opredelil oziroma konceptualiziral demokratičnost držav. Trdil je, da natančna razločevalna meja med »bolj demokratičnimi« in »manj demokratičnimi« državami ni bistvena, saj je predpostavljala, da demokracija ni enotna lastnost družbenega sistema, temveč je skupek karakteristik, ki jih lahko razvrščamo na različne načine. Zaradi tega je Lipset države rajši razdelil v splošne kategorije, kot pa bi jih poskušal razvrstiti od najvišje do najnižje (Lipset 1960: 30).

Lipset se je v raziskavi razdelitve držav lotil na naslednji način. Osredotočil se je na razlike med državami znotraj enakega politično-kulturnega področja. V raziskavo je vključil dve taki območji, in sicer Latinsko Ameriko in Evropo ter angleško govoreče države. Glavna kriterija za določitev evropskih demokracij sta bila (1.) nemoten oziroma neprekinjen potek politične demokracije od prve svetovne vojne naprej in (2.) odsotnost večjih političnih premikov (gibanj), ki bi nasprotovala demokratičnim pravilom igre zadnjih 25 let. Pri Latinski Ameriki pa je za kriterij uporabil to, ali je imela določena država zgodovino bolj ali manj svobodnih volitev daljše časovno obdobje v obdobju po prvi svetovni vojni. Torej, če je pri Evropi iskal stabilne demokracije, je v Južni Ameriki pomembni faktor to, da država ni imela precej konstantne diktatorske vladavine (Lipset 1960: 29–30).

V svoji raziskavi je uporabil štiri kazalnike ekonomskega razvoja, in sicer **bogastvo** (blaginjo; wealth), **industrializacijo**, **urbanizacijo** in **izobraževanje**. Kazalnike ekonomskega razvoja je še natančneje opredelil.

Kot **pokazatelje blaginje, bogastva** je uporabil naslednjih 6 kazalnikov:

- dohodek na prebivalca,
- število oseb na motorno vozilo,
- število oseb na zdravnika ter
- število radiov, telefonov in časopisov na 1000 oseb.

Pokazatelji **industrializacije** so po njegovem mnenju sledeči:

- odstotek zaposlenih oseb moškega spola v kmetijstvu in
- poraba energije na prebivalca.

Tudi stopnjo **urbanizacije** je povezal z obstojem demokracije. Kot kazalnike je uporabil naslednje tri:

- odstotek populacije v skupnostih z več kot 20,000 prebivalci,
- odstotek ljudi v skupnostih z več kot 100,000 prebivalci,
- odstotek ljudi, ki prebivajo v standardnih metropolitanskih področjih.

Kazalniki **izobraževanja**:

- odstotek pismenosti
- vključenost v osnovno izobraževanje na 1000 oseb
- vključenost v »post-primary« izobraževanje na 1000 oseb
- vključenost v visokošolsko izobraževanje

Po izračunu povprečij za države, ki so bile klasificirane kot bolj ali manj demokratične v anglosaksonskem svetu in Evropi ter v Latinski Ameriki, je ugotovil, da so v vsakem primeru povprečno bogastvo, stopnja industrializacije in urbanizacije ter stopnja izobraževanja veliko višji v bolj demokratičnih državah (Lipset 1960: 33).

Glede **bogastva** je Lipsetova raziskava pokazala, da je v bolj demokratičnih državah manjše število ljudi na motorno vozilo kot v manj demokratičnih državah. Glede dohodka na prebivalca so se prav tako pokazale očitne razlike med bolj ali manj demokratičnimi državami (Lipset 1960: 33).

Pri **industrializaciji** so se tudi pokazale bistvene razlike med bolj in manj demokratičnimi državami (gre za primere evropskih držav) in med bolj ali manj diktatornimi državami (tu gre za primere držav Latinske Amerike). Raziskava je pokazala, da v manj demokratičnih državah v povprečju večje število ljudi dela v kmetijskem sektorju kot pa v bolj demokratičnih državah (Lipset 1960: 34).

Tudi glede stopnje **urbanizacije** je Lipset ugotovil povezanost z obstojem demokracije. V bolj demokratičnih državah so bile ugotovljene višje povprečne vrednosti za vse tri kazalnike (Lipset 1960: 38).

Pogosto je v uporabi predpostavka, da višja je stopnja **izobrazbe** prebivalstva, boljše so možnosti za demokracijo, in pridobljeni rezultati v Lipsetovi (1960) raziskavi to tudi potrjujejo. Raziskava je pokazala, da so bolj demokratične države v Evropi skoraj v celoti pismene, malo manj demokratične pa imajo par odstotkov nižjo stopnjo pismenih ljudi. V državah Latinske Amerike so opazne razlike med manj diktatornimi državami, kjer je nekoliko višji odstotek pismenih ljudi, kot je v bolj diktatornih državah. Pri povezavi izobraževanja in možnosti za demokracijo je raziskava pokazala tudi opazno razliko na področju stopnje izobrazbe prebivalstva. Kot primer avtor navaja zelo jasno razliko med Haitijem in ZDA. Haiti je imel manjše število prebivalstva (11 odstotkov), ki je obiskovalo osnovno izobraževanje od prebivalstva, ki se v ZDA visokošolsko izobražuje (18 odstotkov) (Lipset 1960: 38–39).

Kljub temu da so bili dokazi v raziskavi prikazani ločeno (glede na področje Evrope ali Latinske Amerike ter po kategorijah), so vsi različni vidiki ekonomskega razvoja – bogastvo, industrializacija, urbanizacija, izobraževanje – tako tesno medsebojno povezani, da v bistvu tvorijo en dejavnik (ekonomski razvoj), ki je povezan z demokracijo.

S preučevanjem razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo sta se ukvarjala tudi Foweraker in Landman (2000). Trdila sta, da obstaja nekakšno razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo in da lahko to razmerje predstavimo s kvantitativnimi empiričnimi dokazi (Rueschemeyer, Stephens in Stephens v Foweraker in Landman 2000: 2). Opozorila sta na probleme z veljavnostjo (validating) empiričnih predpostavk, ki ne izhajajo toliko iz merjenja ekonomskega razmerja, pač pa predvsem iz merjenja demokracije same (Foweraker in Landman 2000: 2).

Demokracija je prisotna, ali pa je ni, in je odsotna (Przeworski in Limongi v Foweraker in Landman 2000: 2), je stabilna ali nestabilna (Lipset v Foweraker in Landman 2000: 2), ali je izražena na enotni lestvici, ki je prikazana kot povzetek indikatorjev »stopnje demokracije« (Helliwell, Burkhart in Lewis-Beck v Foweraker in Landman 2000: 2) ali kot uspešnost delovanja demokracije (»democratic performance«) (Polity III, Landman v

Foweraker in Landman 2000: 2). Če povemo drugače, je po njunem mnenju »odvisna spremenljivka (demokracija) nezadostno občutljiva ali diferencirana, da bi lahko omogočila primernejše temelje, osnove za preverjanje tega konkretnega razmerja« (Foweraker in Landman 2000: 2) med ekonomskim razvojem in demokracijo.

Tako sta ta dva avtorja poskusila poglobiti preučevanje razmerja s problematiziranjem odvisne spremenljivke. Merila sta osem vrednosti liberalno-demokratske vlade, in sicer: odgovornost, omejenost (constraint), predstavništvo, participacijo, politične pravice, državljanske pravice, pravice manjšin in lastniške pravice. Kot lahko opazimo, sta veliko pozornosti namenila vlogi človekovih pravic.

Avtorja v članku predpostavljata, da »lahko kvaliteto liberalno-demokratske vlade merimo s širokim izborom vrednosti, in torej ni enodimenzionalna« (Foweraker in Landman 2000: 2).

»Database of Liberal Democratic Performance« (Foweraker in Krznaric v Foweraker in Landman 2000: 6) primerja 21 mer med temi 8 vrednosti modela za 40 držav v 29. letih, in sicer med letoma 1970 in 1998. To obdobje pokriva celotno obdobje »tretjega vala« demokratizacije in med njimi je 17 starih demokracij in 23 novih. Države, ki so bile vključene v raziskavo, so izbrali na podlagi velikosti, teritorialne konsistentnosti, dostopnosti podatkov in geografske pokritosti in ravnotežja (Foweraker in Landman 2000: 6).

Začetno osnovo je predstavljalo 118 držav, ki jih je Diamond (v Foweraker in Landman 2000: 7) opredelil ali kot »liberalne« ali »elektorske« demokracije. Medtem ko elektorsko demokracijo označuje izbor vlade na temelju kompetitivnih volitev, ima liberalna demokracija nadaljnje značilnosti, kot so omejenost izvršilne veje oblasti, svoboda izražanja in organiziranja ter manjšinske pravice. Prav tako so te države dosegale minimalne standarde proceduralne demokracije, kot jo opredeljujejo standardi *Freedom House* iz leta 1998. Na podlagi tega so bile iz raziskave izključene države z manj kot 1,5 milijona prebivalcev, izločene pa so bile tudi tiste države, ki so bile oblikovane ali so bile preoblikovane/reformirane po letu 1989, vključujoč Nemčijo in Češko. Nadaljnji kriterij za izločitev države je bil ta, če se država ni pojavila v podatkovni bazi »Minorities at Risk« (Haxton in Gurr v Foweraker in Landman 2000: 7), v podatkovni bazi »Binghamton

Human Rights« ali pa v bazi »Political Risk Services database on property rights« (Knack in Keefer v Foweraker in Landman 2000: 7). Končna selekcija je bila oblikovana tako, da bi dosegli približno ravnotežje med starimi in novimi demokracijami, in sicer v okviru zgodovinskih, kulturnih, geografskih in ekonomskih temeljev (Foweraker in Landman 2000: 7).

V tej študiji so torej želeli diferencirati odvisno spremenljivko, zato so opredelili 8 temeljnih vrednosti liberalno-demokratske vlade. Tako so uporabili 18 spremenljivk za merjenje demokracije. Te vrednosti so omogočile bolj pester pogled na razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo.

Vrednosti so uvrstili v dve skupini oziroma dve dimenziji. V prvo dimenzijo se uvrščajo pravice, in sicer civilne, lastniške, politične in manjšinske pravice. Te pravice in vladavina prava predstavljajo pomembno zagotovilo posameznikove svobode in zaščite in s tem pripomorejo prinesi bistvo demokracije državljanom (Foweraker in Landman 2000: 5).

Če pogledamo podrobneje, so pri političnih pravicah merili kompetitivnost participacije, pravice sindikatov in vladno cenzuro medijev. Pri državljanskih pravicah so preverjali človekove pravice po Amnesty International in število zapornikov na 100,000 prebivalcev. V okviru lastniških pravic so preverjali indeks ekonomske svobode in tveganje/nevarnost razlastitve. Pri manjšinskih pravicah pa so opazovali odstotek žensk v parlamentu, enakovrednost pravic žensk, politično diskriminacijo in kulturne omejitve (Foweraker in Landman 2000: 23).

V drugo dimenzijo, ki predstavlja institucionalne vrednosti (te ščitijo vladavino prava; vlada odgovorna ljudem), uvrščajo odgovornost, reprezentativnost/predstavništvo, omejitve (constraint) in participacijo. To so vrednosti, ki se nanašajo predvsem na zaščito vladavine prava ter poudarjajo odgovornost vlade ljudem (Foweraker in Landman 2000: 6).

Podrobnejši pregled pokaže, da so pri odgovornosti opazovali kompetitivnost pri zaposlovanju (executive recruitment competition) in državno nasproti vojaški vladi. Pri predstavništvu so preverjali velikost oziroma obseg zakonodajne oblasti (število sedežev največje stranke) in volilno nesorazmernost. V okviru omejenosti so preverjali izvršilne

omejitve. V okviru participacije pa so opazovali zakonodajne glasove kot odstotek volilne populacije in predsedniške glasove kot odstotek volilne populacije (Foweraker in Landman 2000: 23).

Za boljšo preglednost so vse vrednosti predstavljene v tabelah spodaj.

Tabela 5.1: Demokratične vrednote – posameznikove pravice (prva dimenzija)

Demokratične vrednote	
Posameznikove pravice	Kaj opazujejo
Politične pravice	kompetitivnost participacije
	pravice sindikatov
	vladna cenzura medijev
Državlanske pravice	človekove pravice po Amnesty International
	število zapornikov na 100,000 prebivalcev
Lastniške pravice	indeks ekonomske svobode
	tveganje/nevarnost razlastitve
Manjšinske pravice	odstotek žensk v parlamentu
	enakovredne pravice žensk
	politična diskriminacija
	kulturne omejitve

Vir: Foweraker in Landman 2000: 23.

Tabela 5.2: Demokratične vrednote – institucionalna učinkovitost (druga dimenzija)

Demokratične vrednote	
Institucionalna učinkovitost	Kaj opazujejo
Odgovornost	tekmovanje za rekrutacijo izvršilne funkcije
	državna/civilna vs vojaška vlada
Predstavništvo	velikost oziroma obseg zakonodajne oblasti/število sedežev največje stranke
	volilna nesorazmernost
Omejitve	omejitve izvršilne veje oblasti
Participacija	zakonodajni glasovi kot odstotek volilne populacije
	predsedniški glasovi kot odstotek volilne populacije

Vir: Foweraker in Landman 2000: 23.

Za preverjanje ekonomskega razvoja držav pa sta uporabila dve tradicionalni meri ekonomskega razvoja, in sicer BDP na prebivalca in porabo energije (Foweraker in Landman 2000: 9)

V raziskavi je torej bilo uporabljenih 18 kazalnikov demokracije in 2 kazalnika ekonomskega razvoja.

Končna ugotovitev raziskave je bila, da je povezanost med ekonomskim razvojem in demokracijo jasna. Natančneje povedano, BDP na prebivalca je povezan s kar 15 od 18 kazalnikov demokracije (izjeme so le predstavništvo in dva kazalnika v okviru manjšinskih pravic). Poraba energije pa predstavlja bolj »mešano« sliko, z 9 pozitivnimi ter 3 negativnimi povezavami (Foweraker in Landman 2000: 9).

Rezultati kažejo pozitiven in očitni vpliv ekonomskega razvoja na 10 od 12 kazalnikov demokracije (negativen rezultat je bil le pri zakonodajnem glasu in politični diskriminaciji) (Foweraker in Landman 2000: 12).

Vendar pa so pri tej raziskavi pomembni tudi odmiki v razmerju. Zgolj naprednejša analiza, ki bo nadzirala tudi časovno odvisne enote in posebne regionalne učinke, lahko doseže bolj specifične sklepe glede dejanske narave tega razmerja. V članku sta avtorja namreč opozorila, da so »ugotovitve v raziskavah lahko bistveno zavajajoče, če raziskovalci ne upoštevajo regionalnih učinkov« (Foweraker in Landman 2000: 14). Za določeno skupino bolj razvitih demokratičnih držav lahko posamično ugotovimo drugačne rezultate v primerjavi s skupino manj demokratičnih držav. Če pa države raziskujemo na globalni ravni, se lahko te razlike deloma porazgubijo. Zato je treba biti pazljiv pri posploševanju rezultatov raziskav. Avtorja opozarjata, da se kvalitativni prepad med naprednejšo skupino držav in ostalimi pojavlja predvsem na področju pravic. Poudarila sta, da torej obstaja upravičen razlog za dvom v ugotovitve o močni povezanosti ekonomskega razvoja in demokratične zastopanosti na globalni ravni, saj lahko pride zaradi zgoraj omenjenih zadev do rahlo popačenih rezultatov (Foweraker in Landman 2000: 14).

Naslednjo pomembno raziskavo sta opravila Burkhart in Lewis-Beck (1994). Najprej sta opozorila na omejitve, ki so se pojavile pri nekaterih raziskavah. Prva omejitev je, da so preučevani vzorci premajhni, v raziskave namreč vključujejo premajhno število držav

(povprečno = 78 držav), včasih pa so nereprezentativni (Bollen in Jackman (1985) na primer v raziskavo nista vključila komunističnih držav). Drugi problem teh raziskav je, da so vse temeljile na merah demokracije, ki so bile aktualne v raziskavah v 60. letih 20. stoletja. Danes so te mere že zastarele in bi jih bilo potrebno izpopolniti in posodobiti. Tretja in po njunem mnenju najpomembnejša omejitev teh raziskav je, da so po obliki »cross-sectional« in ne »time-series« (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 903).

V tej raziskavi sta skušala preseči omenjene probleme oziroma omejitve raziskav. Raziskovanja razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo sta se lotila tako, da sta preučevala podatke večjega števila držav skozi daljše in tudi novejša obdobja. Uporabila sta Gastilovo podatkovno bazo (»Gastil data set«, Gastil 1989), ki jo uporabljajo v raziskavah na področju družbenih znanosti, vendar ne za namen oblikovanja eksplanatornega modela demokracije, temveč v medsektorskih in »time-series« raziskavah (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 904).

V raziskavi sta po vzoru preteklih kvantitativnih raziskav obravnavala demokracijo kot nepretrgano, dolgotrajno (continuous) variabla, številčno sta jo zapisala od najnižje vrednosti do najvišje. Gastil je v okviru dela za Freedom House (Gastil v Burkhart in Lewis-Beck 1994: 904) pripravil letne ocene držav glede na dve dimenziji. Prva dimenzija predstavlja politične pravice. Sem so med drugim uvrščene volilna pravica, pomembnost volitev, raznolikost političnih strank, moč opozicije in neodvisnost vlade s strani zunanjega ali vojaškega nadzora. Drugo dimenzijo predstavljajo državljanske pravice, kamor so šteli svobodo govora, zborovanja in veroizpovedi ter to, da odsotnost terorizma ali jasne neenakosti (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 904).

Natančnejši vpogled pokaže, da sta v vsako dimenzijo vključila enajst značilnosti.

Seznam političnih pravic (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 908):

1. izvoljeni vrhovni poveljnik
2. izvoljena zakonodajna oblast
3. pošteni volilni zakoni, možnosti za kampanjo
4. pošten odsev preferenc volivcev pri distribuciji moči
5. različne, mnogovrstne politične stranke
6. spreminjanje odnosov skozi volitve

7. pomembnost glasu opozicije
8. odsotnost vojaškega ali zunanjega nadzora
9. možnost samoodločanja večjih skupin
10. decentralizirana politična moč
11. neformalni konsenzi (soglasja), de facto moč opozicije

Seznam državljanskih pravic (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 908):

1. svoboda medijev, literature; odsotnost politične cenzure in pritiskov
2. svoboda javne razprave
3. svoboda zborovanja in demonstracij
4. svobodno politično organiziranje
5. nediskriminatorna vladavina prava
6. odsotnost političnega terorja ali zaporne kazni
7. svobodni sindikati ali kmečke organizacije
8. svoboda poslovanja ali sodelovanja
9. svobodne strokovne ali ostale zasebne organizacije
10. svobodno delovanje religioznih institucij
11. osebne socialne pravice

Kot merilo ekonomskega razvoja pa so v raziskavi vzeli porabo energije na prebivalca in BNP na prebivalca (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 905).

Velikokrat so z demokracijo zraven spremenljivke ekonomskega razvoja povezovali še nekatere druge spremenljivke, kot so javni nadzor nad gospodarstvom, populacijo protestantov, zgodovinsko koordiniranje (»timing«) razvoja in nenazadnje tudi položaj države v svetovnem sistemu, kar pomeni, da na demokracijo zraven ekonomskega razvoja vplivajo tudi druge družbene sile. V tej raziskavi so zraven ekonomskega razvoja in demokracije kot dodatno spremenljivko vključili še položaj države v svetovnem sistemu, ostale družbene sile pa so vključili skupaj kot eno samo (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 904–05).

V njuno raziskavo je tako bil vključen tudi položaj države v svetovnem sistemu. Pojem/ideja (o vključitvi) svetovnega sistema predstavlja velik korak naprej v literaturi. Avtorja trdita, da so možnosti države za demokracijo lahko odvisne od tega, kje je njen položaj v svetovnem gospodarstvu. Osrednja gospodarstva oziroma države, ki zavzemajo osrednje položaje v svetovnem gospodarstvu (in za katere so značilne visoke plače in dobički ter so kapitalsko intenzivne države), so vpletene v enostransko/neravnovesno izmenjavo s perifernimi državami (za katere so značilne nizke plače in dobički ter so delavsko intenzivne). Pritiski s strani mednarodnega gospodarskega sistema po njunem mnenju zmanjšajo verjetnost uspešne demokracije na obrobju (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 905).

V tej raziskavi sta analizirala veliko število primerov držav (131 držav) skozi daljše časovno obdobje (1972-89), vzela pa sta relativno prezrte podatke o demokraciji. Uporabila sta »Gastil democracy index«, ki ima veliko mersko veljavnost in bo v prihodnjih delih še veliko v uporabi. Iz raziskave je sicer razvidno, da ekonomski razvoj bistveno izboljša obete oziroma možnosti za demokracijo v državi. Vendar pa sta ugotovila, da je večji del tega učinka odvisen od položaja države v svetovnem sistemu. Ko se država iz jedra premakne proti periferiji, se učinek zmanjša. Vendar pa je učinek ekonomskega razvoja na demokracijo očiten tudi v primeru držav, ki se v svetovnem gospodarskem sistemu uvrščajo na periferijo. Seveda pa ta vpliv v tem primeru ni tako močan. Pri oblikovanju demokratične prihodnosti države so torej odločilni ekonomski dejavniki. Na koncu sta avtorja poudarila še, da te ugotovitve veljajo za države, ki so že v fazi demokratične tranzicije. Prav tako je pomembno omeniti, da demokratična reforma sama po sebi ne more prinesiti potrebnega ekonomskega razvoja (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 907).

Na koncu sta prišla do ugotovitev, da sta zavrgla hipotezo, ki trdi, da ekonomski razvoj ne povzroči demokracije. Sprejela oziroma potrdila pa sta hipotezo, ki trdi, da demokracija ne povzroči ekonomskega razvoja. Splošna ugotovitev te raziskave je torej bila ta, da »ekonomski razvoj povzroči demokracijo (ali vsaj po Grangerjevi bazi podatkov), demokracija pa ne povzroči ekonomskega razvoja (glede na Granger rezultate/podatke)« (Burkhart in Lewis-Beck 1994: 907).

V raziskavi, ki jo je naredil Kenneth W. Moffett (2007), pa gre za razširitev prej omenjene študije, ki sta jo opravila Burkhart in Lewis-Beck (1994), v smislu teoretičnih izzivov njunim ugotovitvam in naraščajočega števila demokracij v poznih 80. letih 20. stoletja. Moffett je empirično testiral ter razširil njuno študijo.

Na začetku je podal štiri razloge, zaradi katerih lahko pričakujemo razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo. Prvi razlog je ta, da se zahteve ljudi za demokracijo povečajo, ko se država ekonomsko razvija. Ljudje znotraj takšne države »zahtevajo demokracijo, ker je pri hitri ekonomski rasti večja verjetnost destabilizacije avtoritarnih režimov v korist demokratičnim« (Gasiorowski in Huntington v Moffett 2007: 5). Drugi razlog je, da se z ekonomskim razvojem države spremenijo vrednote ljudi, saj državljani bolj razvijejo občutke medosebnega zaupanja, zadovoljstva z življenjem in kompetentnosti (Huntington, Putnam v Moffett 2007: 5). Tretji razlog, na podlagi katerega lahko pričakujemo vpliv ekonomskega razvoja na demokracijo, je ta, da »ekonomski razvoj poveča stopnjo izobrazbe v družbi« (Huntington, Lipset v Moffett 2007: 5). Izobraževanje ima pomembno vlogo pri razvoju demokratičnih institucij, saj so »bolj izobraženi ljudje usmerjeni k razvoju karakteristik zaupanja, zadovoljstva in kompetentnosti, ki se ujemajo z demokracijo« (Huntington v Moffett 2007: 5). Prav tako je izobrazba pomembna v tem smislu, da so državljani bolj izobraženih družb bolj tolerantni do nasprotnih mnenj, pogledov in bolj zaupajo večstrankarskim kot pa enostrankarskim sistemom (Lipset v Moffett 2007: 6). Zadnji razlog pa je, da ekonomski razvoj vladi omogoča, da posreduje družbenim skupinam več virov. Ob razpolaganju z večimi viri lahko namreč vlada prisili skupine znotraj in zunaj vlade h kompromisu z ostalimi glede določitve deležev, ki jih pridobi posamezna skupina (Huntington v Moffett 2007: 6). Demokracija je tako bolj verjetna v primeru, ko morajo skupine v takšnih situacijah sprejemati kompromise in se prilagajati ena drugi, saj taka dejanja člane skupin učijo demokratičnih vrednot (Moffett 2007: 6).

Moffett je v raziskavi preučeval podatke za 180 držav med letoma 1972 in 1995 ter opisal stopnjo demokracije v vsaki državi. Demokratičnost držav je ugotavljal na podlagi baze podatkov »Polity III Score« (Moffett 2007: 7). Polity III se uporablja za merjenje stopnje demokratičnosti države. Države so razdeljene na podlagi petih dimenzij: kompetitivnost politične participacije, ureditev politične participacije, kompetitivnost pri zaposlovanju (executive recruitment), odprtost pri zaposlovanju, omejitve oziroma nadzor nad delom

vlade (Jaggers in Gurr v Landman 1999: 614–15). Prav tako je demokratičnost ugotavljal na podlagi »Freedom House scores« (Moffett 2007: 7). Tu so v ospredje postavljene državljanske in politične pravice znotraj posamezne države (kot je bilo prikazano pri raziskavi, ki sta jo opravila Burkhart in Lewis-Beck).

Za preverjanje ekonomskega razvoja države je vzel porabo elektrike na prebivalca (v kilovatnih urah). Svojo odločitev, zakaj pri ekonomskem razvoju ni upošteval bruto domačega proizvoda (BDP) in bruto nacionalnega proizvoda (BNP) države kot večina raziskovalcev, ki se je ukvarjala s preučevanjem konkretnega razmerja, je pojasnil tako. Moffett trdi, da ima merjenje ekonomskega razvoja z BDP ali BNP nekaj slabosti. Kot prvo, vrednosti BDP in BNP so dovzetne za probleme menjalnih tečajev (Bollen v Moffett 2007: 8). Ta problem se pojavi v primeru, ko raziskovalci pretvorijo vrednosti BDP ali BNP iz ene valute v drugo, saj se menjalni tečaji nenehno spreminjajo in tako se vrednosti spreminjajo. Prav tako je problem, ko raziskovalci pretvarjajo eno valuto v kakšno drugo, saj so vrednosti odvisne od menjalnih tečajev ob določenem dnevu in času, ko so se izvedle pretvorbe. Moffett prav tako opozarja, da se problem pojavi tudi takrat, ko se raziskovalci lotijo primerjav vrednosti BDP ali BNP komunističnih in nekomunističnih držav, saj je znano, da so izračuni teh vrednosti v komunističnih državah nenatančni in velikokrat netočni, tako da merske napake niso trdne med leti in državami (Moffett 2007: 8).

Problematika se torej kaže v različnih valutah, ki jih uporabljajo države, in v ravni cen. Da bi naredili določene podatke med seboj primerljive, realne vrednosti, tj. v vrednosti, izražene v enotni valuti in na enotni ravni cen, potrebujemo pretvornik, ki istočasno odpravi oba vira razlik. Pretvornik, ki ima to lastnost, se imenuje pariteta kupne moči (PPP). Z njegovo uporabo nam je omogočeno ugotavljanje dejanskih razlik (brez vpliva cen) med različnimi državami (Bregar 1994: 5).

Pariteta kupne moči kot izražanje vrednosti BDP ali dohodkov različnih držav (z običajno različno strukturo cen) prek uporabe skupnega imenovalca je vsekakor bolj primerna za izvajanje mednarodnih primerjav. Razmerja cen različnih dobrin v košari potrošnje so različna v različnih državah. Pretvorba nacionalne valute v dolarje z uporabo standardnega menjalnega tečaja torej ne zadošča za izražanje dejanskih razlik v življenjski ravni med

državami. Vrednost BDP, izražena v PPP\$, odraža realne prihodke, ki bi jih prebivalstvo imelo, če bi bila struktura cen podobna kot v ZDA (Internet 4).

Povedati pa je potrebno tudi, da je Moffett v tej raziskavi zraven hipoteze o razmerju med ekonomskim razvojem in demokracijo ugotavljal še povezanost položaja države v svetovnem sistemu z demokracijo (podobno kot pred njim Burkhart in Lewis-Beck) ter tudi, ali obstaja kakšna povezanost med t. i. naftnimi državami in demokracijo. Tako je na koncu prišel do rezultatov, da so osrednje države v svetovnem sistemu bolj verjetno demokratične kot periferne države. Prav tako pa je v raziskavi prišel do ugotovitve, da so naftne države manj verjetno demokratične kot države, ki ne izvažajo nafte (Moffett 2007: 11–12).

Za konec dodajam še raziskavo Renske Doorenspleet (2000), v kateri avtorica trdi, da je veliko predhodnih raziskav podprlo obstoj pozitivnega razmerja med (ekonomskim) razvojem in demokracijo, vendar pa je potrebno narediti nekaj pomembnih izboljšav in kritičnih popravkov (Doorenspleet 2000: 3).

Poudarila je, da je prva zmeda, ki se pojavlja pri teh raziskavah, predvsem glede samega koncepta razvoja. Namreč, razvoj lahko opredelimo kot »stanje« (biti razvit) ali kot »proces« (razvijati se). Ko obravnavajo razvoj kot dinamičen proces, raziskovalci merijo ekonomsko rast skozi daljši čas. Ko pa v raziskavi obravnavajo razvoj kot stanje, pa merijo BNP na prebivalca v eni časovni točki (Doorenspleet 2000: 3–5).

Prav tako se dogaja, da mnogi raziskovalci enačijo pojma ekonomski razvoj in človeški razvoj (»human development«) ter trdijo, da bo višji dohodek na prebivalca hkrati pomenil tudi višji življenjski standard ljudi. Doorenspleet tako trdi, da bi bila za raziskavo primernejša družbenoekonomska definicija razvoja. Širše merjenje razvoja oziroma »človeški razvoj je močneje povezan z možnostjo, da je država demokratična, kot pa čista ekonomska mera razvoja« (Doorenspleet 2000: 3).

Večina raziskav se je v meddržavnih primerjavah razvoja in demokratičnih sistemov osredotočila na dohodke, to pa predvsem zato, ker jih je lažje meriti kot pa nemonetarne indikatorje, kot sta na primer stopnja pismenosti in pričakovana življenjska doba. Vendar pa Doorenspleetova opozarja, da ima čisto ekonomsko merjenje razvoja, na primer v obliki BNP, številne pomanjkljivosti in omejitve. Tako merjenje ne odraža vedno življenjskega

standarda ljudi na splošno, prav tako pa lahko da napačen vtis o razvoju (stopnji razvoja) v mnogih državah v razvoju, kjer se veliko ekonomskih aktivnosti izvaja v okviru neformalne ekonomije. Povprečje BNP v državi namreč ne pove prav nič o njegovi distribuciji. Poudarila je, da je potrebno razširiti merjenje razvoja ter tako zraven razmerja med samim ekonomskim razvojem in demokracijo preučevati tudi razmerje med človeškim razvojem (t. i. širši družbenoekonomski tip razvoja) in demokracijo. Za slednji primer se uporablja bolj nemonetarni indeks človeškega razvoja. V letu 1990 je Program Združenih narodov za razvoj (UNDP) objavil indeks človeškega razvoja (»human development indeks« oziroma HDI), ki omogoča izvajanje primerjav življenjskih standardov med posameznimi državami. Ta indeks vključuje BNP na prebivalca, pričakovano življenjsko dobo ob rojstvu in stopnjo pismenosti (Doorenspleet 2000: 6).

Če pogledamo nekaj primerov, kako se stopnje razvoja posamezne države lahko razlikujejo glede na to, ali jih preverjamo samo z BNP na prebivalca ali z indeksom človeškega razvoja (HDI), vidimo, da se Kitajska, Šrilanka in Tanzanija na razvojni lestvici uvrstijo višje v smislu HDI kot pa na temelju preverjanja BNP na prebivalca. Obraten primer pa najdemo pri Združenih arabskih emiratih in Saudski Arabiji, kjer pa indeks HDI zaostaja za BNP na prebivalca. Šrilanka je vložila svoje omejene dohodke v socialno skrbstvo in ima zdaj v državi visoke zdravstvene in izobraževalne standarde. Situacija na Bližnjem Vzhodu pa je posledica relativno naglega dohodkovnega zvišanja zaradi naftnih rezerv. Treba je dodati, da traja dlje časa, da pride do sprememb v stopnjah človeškega razvoja, kot pa da pride do povišanja dohodkov (Tisch in Wallace v Doorenspleet 2000: 7).

Doorenspleet se je lotila raziskave razmerja z obeh vidikov. Tako z ekonomskega (BNP) kot tudi s širšega družbenoekonomskega (HDI). Uporabila je dihotomno klasifikacijo demokracije, ki vključuje dimenziji kompetitivnosti in participacije. Njena opredelitev demokracije temelji na Dahlovih idejah (Dahl 1971). Demokracijo namreč opredeli kot »sistem vlade z: institucijami in postopki, preko katerih lahko državljani izražajo učinkovite prioritete glede alternativnih politik na nacionalni ravni, institucionaliziranimi omejitvami moči pri izvrševanju (kompetitivnost) in tudi z inkluzivno volilno pravico in pravico participacije pri izboru voditeljev in politik na državni ravni (inkluzivnost/participacija)« (Doorenspleet 2004: 321). Kot avtoritarne režime je tako

opredelila tiste, ki niso izpolnjevali zahtev po kompetitivnosti in inkluzivnosti (Doorenspleet 2004: 321).

Koncept demokracije bi bil pristranski, če ne bi upoštevali dimenzije inkluzivnosti. Stoletja so se namreč pojavljale omejitve v kompetitivnih sistemih, predvsem glede inkluzivne volilne pravice, ki so temeljile na spolu, izobraženosti in premoženju. Političnega sistema ne moremo obravnavati kot inkluzivnega in posledično demokratičnega, če določenemu delu družbe odreka volilno pravico. O demokratičnosti političnega sistema lahko torej govorimo le takrat, ko izpolni obe zahtevi, kompetitivnost oziroma tekmovalnost in inkluzivnost (Doorenspleet 2004: 321–22).

Razvoj je opredelila s čistega ekonomskega izhodišča in tako preverjala BNP na prebivalca, prav tako pa je razvoj merila še z indeksom človeškega razvoja. Kot vzorec je vzela vse neodvisne države v letu 1990 (Doorenspleet 2000: 9).

Pri ugotavljanju razmerja med ekonomskim razvojem (merjeno z BNP na prebivalca) in demokracijo so rezultati pokazali, da »obstaja pomembno in močno pozitivno razmerje med ekonomskim razvojem in verjetnostjo prisotnosti demokratičnega režima« (Doorenspleet 2000: 11).

Pri preverjanju razmerja med človeškim razvojem (merjeno z indeksom človeškega razvoja HDI) in demokracijo, za katerega mnogi trdijo, da je še močnejše kot razmerje demokracije z ekonomskim razvojem, so rezultati pokazali podobno povezanost kot pri preverjanju prejšnjega, čistega ekonomskega razmerja. Pokazala se je namreč zgolj malo boljša povezanost človeškega razvoja in demokracije, kot pa je povezanost ekonomskega razvoja in demokracije (Doorenspleet 2000: 11–12).

Raziskava je pokazala, da imajo države z demokratičnimi vladami najvišje stopnje razvoja, nedemokratični režimi pa najnižje. Rezultati jasno kažejo, da obstaja pozitivna zveza med razvojem in demokracijo. Tako ekonomski kot tudi človeški razvoj sta torej povezana z demokracijo (Doorenspleet 2000: 10). »Višja raven človeškega in ekonomskega razvoja povzroči večjo verjetnost, da je v določeni državi demokratični režim. To je ena izmed najbolj sprejetih in močnih ugotovitev znotraj kvantitativnih primerjalnih raziskav« (Doorenspleet 2000: 13).

5.1 Dileme in problemi empiričnih raziskav

V okviru pregleda nekaterih empiričnih raziskav, ki so bile narejene na področju preučevanja razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo, bi rada opozorila še na nekatere dileme oziroma probleme, ki se pojavljajo ob izvajanju teh raziskav in ki lahko bistveno vplivajo na veljavnost empiričnih predpostavk, ter na kaj je potrebno biti pozoren pri izvajanju teh raziskav. Ugotovitve v raziskavah so namreč lahko bistveno zavajajoče, če raziskovalci ne upoštevajo morebitnih drugih vplivov oziroma drugih komponent, ki bi lahko vplivale na obravnavano razmerje in privedle do drugačnih končnih rezultatov raziskav.

V raziskavah je potrebno nadzirati časovno odvisne enote in upoštevati regionalne učinke, saj le tako lahko dosežemo bolj specifične sklepe glede dejanske narave samega razmerja. Prav tako so problemi na področju vzorčenja. Preučevani vzorci so velikokrat premajhni, saj v raziskave vključujejo premajhno število držav. Naslednji problem predstavlja nereprezentativnost vzorcev, raziskovalci namreč v raziskavo velikokrat ne vključijo določenih kategorij držav (na primer iz raziskave so izvzete vse komunistične države, države, ki so se demokratizirale po določenem letu, države z določenim številom prebivalstva ali države, ki ne dosegajo zadostnega dohodka na prebivalca). Naslednji problem predstavlja zastarelost mer, uporabljenih v raziskavi. Veliko raziskav temelji na merah, ki so bile aktualne v 60. letih 20. stoletja, te mere pa so za današnje čase zastarele in bi jih bilo potrebno dopolniti in posodobiti. V zadnjih letih se je stanje na tem področju sicer nekoliko izboljšalo, saj se je uveljavilo določeno standardizirano merjenje na podlagi nekaterih indeksov in podatkovnih baz (npr. Gastilova podatkovna baza). Čeprav se še vedno pojavljajo nekateri problemi z dostopnostjo podatkov.

Pri obravnavanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo raziskovalci mnogokrat ne upoštevajo morebitnega vpliva ostalih spremenljivk ali ostalih družbenih sil, ki imajo lahko celo večji vpliv na vzpostavitev, razvoj oziroma konsolidacijo demokracije. Dilema pri obravnavanem razmerju je tudi, katero fazo demokratizacije preučevati oziroma na kateri stopnji demokratičnega razvoja se pokaže (ali pa tudi ne) vpliv ekonomskega razvoja. Raziskovalci namreč lahko preučujejo razmerje ekonomskega razvoja na tranzicijo k demokraciji oziroma na vzpostavitev demokracije ali pa vpliv ekonomskega

razvoja na konsolidacijo in obstojnost demokracije. Vidikov, s katerimi se lahko lotimo preučevanja konkretnega razmerja je torej veliko.

Pri obravnavi samega razvoja lahko pride do enačenja ekonomskega razvoja in človeškega razvoja ter trditev, da bo višji dohodek na prebivalca hkrati pomenil tudi višji življenjski standard ljudi. Povprečje BDP v neki državi nam nič ne pove o njegovi distribuciji. Zato so v zadnjem času nekateri (Doorenspleet 2000) začeli v svoje raziskave vključevati tudi merjenje človeškega razvoja oziroma so začeli upoštevati tudi vpliv družbenoekonomskega razvoja na demokracijo. Pri raziskovanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo je torej potrebno upoštevati še veliko drugih komponent, ki bi lahko vplivale na končne ugotovitve empiričnih raziskav.

6. ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem se lotila raziskovanja problematike konceptualiziranja temeljnih pojmov pri preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo. V raziskavah so se namreč strokovnjaki preučevanja tega razmerja različno lotevali ter obravnavana koncepta različno opredeljevali.

V prvem delu sem predstavila koncepta demokracije in ekonomskega razvoja. Pregled literature nam razkrije prek 550 različnih primerov in podtipov demokracije. Pravzaprav nobena definicija ne more ustrezno vključiti celotne zgodovine, ki jo označuje ta koncept oziroma na katero se nanaša. Današnje koncepcije demokracije se razlikujejo po vrsti in obsegu političnih lastnosti, ki jih ta pojem vsebuje. V diplomskem delu sem različne opredelitve demokracije predstavila glede na to, ali se uvrščajo med minimalistične ali maksimalistične koncepcije demokracije, kar pravzaprav pomeni razdelitev glede na to, koliko različnih lastnosti vsebuje sam koncept demokracije. V minimalističnih koncepcijah demokracije osnovno vodilo predstavljajo svobodne in poštene volitve, na katerih volivci izbirajo med alternativnimi javnopolitičnimi predlogi. Kot nasprotje tem koncepcijam se pojavljajo maksimalistične koncepcije demokracije, pri katerih gre za vključitev dodatnih lastnosti ali kazalnikov v sam koncept, kar privede do nadaljnje diferenciacije tega koncepta. Te definicije predstavljajo kvalitativno dopolnitev koncepta demokracije, saj med drugim obsegajo tudi vključevanje človekovih pravic in svoboščin ter vključujejo tudi socio-ekonomske, kulturne in političnoinstitucionalne pogoje, ki omogočajo vzpostavitev, delovanje in stabilizacijo demokracije. Za koncept demokracije bi torej lahko rekli, da obstaja toliko definicij, kolikor je avtorjev, saj gre za zelo kompleksen pojem, kar se kaže tako na teoretični in praktični ravni.

Podobna kompleksnost pojma se je pokazala tudi pri obravnavi koncepta ekonomskega razvoja. Splošna definicija tega pojma ne obstaja, saj ima vsak avtor svoj pogled na to, kaj ekonomski razvoj je in kaj ga sestavlja. Do raznovrstnosti definicij ekonomskega razvoja prihaja zaradi vključevanja različnih kazalnikov, s pomočjo katerih merimo ekonomsko razvitost posamezne države. V diplomskem delu sem prikazala opise nekaterih kazalnikov

ekonomskega razvoja, med katerimi lahko izpostavim predvsem BDP na prebivalca, stopnjo inflacije in stopnjo brezposelnosti.

V drugem delu diplomskega dela sta sledila obravnava razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo in prikaz nekaterih pomembnejših empiričnih raziskav s tega področja. Zanimalo me je, kaj so o tem razmerju menili različni avtorji, kakšna razmerja in odnose med preučevanima komponentama so ugotovili, predvsem pa tudi, kako so ju opredelili in s kakšnimi kazalniki so ugotavljali to razmerje. Na začetku sem si namreč postavila hipotezo, da so *»dosedanje študije, ki preučujejo vpliv ekonomskega razvoja na demokracijo, temeljile zgolj na omejenem pogledu na osnovne koncepte, ki bi jih bilo smiselno nadgraditi«*, kar sem hotela na podlagi pregleda različnih raziskav tudi preveriti. Skozi pregled empiričnih raziskav se je pokazalo, da so se jih lotevali na različne načine ter razmerje ugotavljali na podlagi vključevanja različnih kazalnikov preučevanih pojmov. Glavni problem, ki se je pokazal, je predvsem ta, da nekateri v raziskave niso vključili pomembnih komponent demokracije ali ekonomskega razvoja in so o razmerju sklepali zgolj na podlagi maloštevilnih ali neustreznih kazalnikov, ki morebiti dejanskega stanja v državi sploh ne prikažejo. Velikokrat se namreč lahko zgodi, da nek sistem opredelijo kot demokratičen zgolj na podlagi tega, če ima volitve, ob neupoštevanju vseh ostalih potrebnih komponent, ki zagotavljajo demokratičnost sistema, od tega, da morajo biti volitve poštene, svobodne in periodične, do vključevanja človekovih pravic in svoboščin ter ostalih komponent. Prav tako se pogostokrat kot pomanjkljivo pokaže obravnavanje ekonomskega razvoja, ko na primer kot pokazatelj razvitosti države vzamejo zgolj BDP na prebivalca, drugih kazalnikov ekonomskega razvoja pa sploh ne upoštevajo. Vse to lahko privede do napačnih zaključkov raziskav oziroma izkrivljene slike o dejanskem stanju ekonomskega razvoja v državi, posledično pa do napačnih zaključkov o razmerju med ekonomskim razvojem in demokracijo. Trdim torej, da je veliko študij o vplivu ekonomskega razvoja na demokracijo temeljilo na omejenem pogledu na osnovne koncepte, ki bi jih bilo smiselno nadgraditi, saj le tako lahko zagotovo potrdimo veljavnost empiričnih predpostavk.

Ob koncu diplomskega dela sem prikazala tudi nekatere dileme in probleme, na katere moramo biti ob preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo pozorni.

Ugotovitve v raziskavah so namreč lahko bistveno zavajajoče, če raziskovalci ne upoštevajo morebitnih drugih vplivov oziroma drugih komponent, ki bi lahko vplivale na obravnavano razmerje in privedle do drugačnih končnih rezultatov raziskav. Predvsem je treba nadzirati časovno odvisne enote, v katerih se izvajajo raziskave, in upoštevati morebitne regionalne učinke. V raziskavah se pojavljajo tudi problemi z vzorčenjem, zastarelostjo nekaterih mer in nedostopnostjo podatkov. Pomembno je upoštevati tudi vpliv morebitnih drugih spremenljivk na obravnavano razmerje ter razvojno fazo demokracije, v kateri se nahaja država (ali gre šele za vzpostavljanje demokracije ali že za konsolidacijo). Posebno opombo si zasluži pogosto enačenje ekonomskega in človeškega razvoja, kjer je sporna predvsem trditev, da bo višji dohodek na prebivalca hkrati pomenil tudi višji življenjski standard ljudi. Povprečje BDP v neki državi nam seveda nič ne pove o njegovi distribuciji, zato so v zadnjem času nekateri (Doorenspleet 2000) začeli v svoje raziskave vključevati tudi merjenje človeškega razvoja oziroma so začeli upoštevati tudi vpliv družbenoekonomskega razvoja na demokracijo, kar nam lahko prikaže bolj realno sliko dejanskega razvoja države.

Na tem mestu bi rada izpostavila še nekatere zadeve, ki se predvsem zaradi specifičnosti tega področja raziskovanja pojavljajo pri preučevanju obravnavanih pojmov, predvsem pri ocenjevanju demokracije. Pojavlja se namreč vprašanje, kako določiti kriterije, na podlagi katerih bi ugotavljali demokratičnost politične ureditve določene države. Pri kvalificiranju določene države kot demokratične raziskovalci velikokrat uporabijo samo formalne kriterije (npr. obstoj kompetitivnih volitev), ostalih pomembnih vidikov, ki tudi opredeljujejo samo naravo demokracije, pa ne upoštevajo. Mnoge države imajo uveljavljen večstrankarski sistem, splošno volilno pravico in še nekatere osnovne institucionalne mehanizme demokracije, vendar pa manjkajo učinkovite institucionalne omejitve izvršne oblasti. Prav tako je ta oblast velikokrat povezana z različnimi neformalnimi centri moči, ki prek države dosegajo svoje parcialne interese, ki so največkrat v škodo celovitemu razvoju družbe. Zato je »pri vrednotenju stanja demokracije v določeni državi ali regiji in pri njihovem medsebojnem primerjanju nedvomno potreben bolj kvalitativen pristop, ki upošteva, da je uvedba ključnih institucij nujen, ne pa tudi zadosten pogoj demokratičnega razvoja« (Tomšič 2004: 134). Pri opredelitvi političnega sistema kot demokratičnega je pomembno zraven omenjenih formalnih kriterijev oziroma narave političnih procesov

upoštevati tudi nepolitične dejavnike, med katere lahko uvrščamo pluralnost medijev, delovanje pravne države, razvitost civilne družbe itd.

Merjenje demokracije je specifično, saj vse skupaj temelji na človeškem delovanju, ki pa je zelo raznoliko in se nenehno spreminja. In prav zaradi tega jo je zelo težko kvantificirati. Na področju ekonomije namreč obstajajo neki kazalci, ki jih lahko merimo, oziroma obstajajo določene objektivne statistike (npr. BDP na prebivalca, stopnja inflacije, stopnja brezposelnosti). V primeru demokracije takih kazalcev ni, a obstajajo določena objektivno merljiva dejstva, ki jih lahko uporabimo kot kazalce stanja demokracije na določenih področjih. Sem lahko uvrstimo volilno udeležbo, število vlad v določenem obdobju, število političnih strank v parlamentu itd. Vendar pa na splošno prevladujejo predvsem podatki v obliki mnenj, predvsem stališč državljanov o različnih družbenih pojavih, prav tako pa tudi ocene strokovnjakov.

Zaradi same narave fenomena demokracije je potrebna izredna pazljivost pri ocenjevanju stanja demokratičnosti politične ureditve v določeni državi. Pomembno je izpostaviti predvsem tri probleme, ki se lahko pojavijo: problem veljavnosti, problem zanesljivosti in problem transparentnosti ocenjevanja demokracije.

Pri *veljavnosti* gre za problem izbire samih kriterijev demokratičnosti. Koncept demokracije vsak avtor razlaga po svoje, vanj vključuje različne kazalnike, ki opredeljujejo sam koncept. Pri konceptualiziranju in samem raziskovanju tovrstnih fenomenov je vedno prisotna določena stopnja subjektivnosti. Zaradi visoke kompleksnosti sodobnih družb je potrebna določena selekcija pri izbiri raziskovalnega področja. Vsak raziskovalec namreč daje prednost določenim družbenim dejstvom in daje nekaterim področjem in s tem tudi kazalnikom večji pomen kot drugim. Veliko družbenih pojavov je skritih očem raziskovalca in tako se ta pogosteje osredotoči na tiste pojave, ki so mu bližje, več ve o njih in so mu bolj dostopni. Prav tako je pri raziskovanju prisotna tudi vrednostna usmerjenost raziskovalca, včasih pa tudi politični interes raziskovalca. Vse to ima lahko precejšen vpliv na sam potek raziskave in tudi na končne rezultate. Nevarnost predstavlja tudi pretirani normativizem, pri katerem »gre za pristop, ki pri svojem ocenjevanju stanja na določenih področjih upošteva predvsem normativno oz. regulativno ureditev (tj. obstoj ali neobstoj

določenih zakonov ali institucionalnih mehanizmov), kar je seveda zelo pomemben oz. nepogrešljiv dejavnik, vendar pogosto ni zadosten za normalno funkcioniranje določenega področja» (Tomšič 2004: 136). Ugotavljanje stanja demokracije v državi najpogosteje temelji na kvalitativnih ocenah, ki pa jih je zelo težko kvantificirati oziroma jih prevesti v numerično obliko. Oblikovanje kategorij, ki razvrstijo določen kazalnik glede njegove intenzivnosti, velikosti ipd., je zelo problematično in lahko privede do napačnega prikaza dejanskega stanja demokratičnosti politične ureditve v državi, kar privede do problema veljavnosti določene raziskave.

Kot drugi problem se pojavlja problem *zanesljivosti* ocenjevanja demokratičnosti politične ureditve v določeni državi. Pri raziskovanju je namreč potrebna zanesljivost merjenja, in sicer obstajati morajo metode, na podlagi katerih se bo ocena demokracije čimbolj ujemala z realnim stanjem stvari in kjer bo do kakršnekoli spremembe ocene prišlo zaradi spremembe ključnih področij demokracije, ne pa zaradi sprememb v sami metodologiji. Zaradi namenov primerjav med različnimi raziskavami je pomembno uporabiti enake metode in postopke ocenjevanja. Prav tako je pomembno natančno izbrati enote raziskovanja, ki bodo predstavljale osnovo za oblikovanje ocen. V okviru tega se ponovno pojavlja vprašanje (ne)objektivnosti teh raziskovalnih enot, kar je posledica vključenosti le-teh v aktualna družbena dogajanja, kar lahko vpliva na njihovo pristranost. Pri ocenjevanju demokratičnosti pa je nenazadnje pomembno upoštevati tudi samo ažurnost podatkov, ki so podlaga ocenjevanja, saj lahko zaradi morebitne zastarelosti ali sprememb podatkov pride do zavajajočih rezultatov raziskav.

Kot tretji problem je potrebno izpostaviti problem *transparentnosti*, kjer gre za razvidnost kriterijev, metod in postopkov ocenjevanja. Zgodí se namreč lahko, da dobljenih ocen ne moremo izpostaviti preverjanju in kritični analizi, če kriteriji za ocenjevanje določenih področij demokracije niso bili dovolj natančno opredeljeni, ocene niso bile dovolj argumentirane, prav tako pa niso razvidni avtorji ocen. V takem primeru težko govorimo o strokovni neoporečnosti raziskave in verodostojnosti njenih rezultatov.

Zaradi narave koncepta demokracije sta merjenje in primerjanje demokratičnosti različnih političnih ureditev zelo težavna. Zgoraj omenjeni problemi izhajajo predvsem iz

kvalitativnega ocenjevanja, pri katerem se ne moremo izogniti subjektivnosti. Pri tovrstnem raziskovanju je izrednega pomena sposobnost raziskovalca za razlikovanje med navideznim stanjem, ki je pogosto tudi medijsko skonstruirano, in resničnostjo oziroma dejanskim stanjem. Pomembna je torej sposobnost raziskovalca za opazovanje in ugotavljanje pravih dejstev, ki dejansko vplivajo na dogajanje. Raziskovalec mora imeti tudi »sposobnost zavzeti distanco do lastnih subjektivnih predstav o tem, kaj je idealna podoba demokratične ureditve« (Tomšič 2004: 137).

Pri preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo obstaja široko področje možnosti raziskovanja. V diplomskem delu sem obravnavala problematiko konceptualiziranja temeljnih pojmov pri preučevanju razmerja med ekonomskim razvojem in demokracijo, vendar se mi zdi na tem mestu smiselno dodati nekaj drugih možnosti raziskovanja tega razmerja.

Tako bi bilo zanimivo preučevati tudi ta področja:

- Ali obstaja razmerje med ekonomskim razvojem in demokracijo in kakšno je?
- Ali ekonomski razvoj vpliva na vzpostavitev, konsolidacijo ali pa obstojnost demokracije?
- Ali demokracija oziroma demokratični sistem vpliva na večji ekonomski razvoj države?
- Kakšen je vpliv ostalih spremenljivk na preučevano razmerje?

7. VIRI IN LITERATURA

1. Aristotle (1996): *Politics*. Ed. Stephen Everson, second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Azad, Amir (2005): *Economic Development: An Individualist Methodology*. Dostopno na <http://www.mises.org/journals/scholar/azad.pdf> (10. september 2006).
3. Baker, J. Peter in Karrie J. Koesel (2001): *Measuring "Polyarchy Plus": Tracking the Quality of Democratization in Eastern Europe, 1992-2000*. Dostopno na <http://www.nd.edu/~pbaker/polyplus.pdf> (15. avgust 2006).
4. Boix, Carles in Susan C. Stokes (2003): Endogenous Democratization. *World Politics* (55), 517–49.
5. Bollen, Kenneth A. (1979): Political Democracy and the Timing of Development. *American Sociological Review* (44), 572–87.
6. Bollen, Kenneth A. in Jackman, Robert W. (1985): Political Democracy and the Size Distribution of Income. *American Sociological Review* (48), 468–79.
7. Bregar, Lea, Zdenka Repotočnik in Mojca Bavdaž Kveder (1994): *Mednarodne in časovne primerjave bruto domačega proizvoda v paritetah kupne moči: končno poročilo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Statistični inštitut.
8. Bregar Lea, Ograjenšek Irena in Bavdaž Mojca (1999): *Ekonomska statistika 2000*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
9. Burkhart, Ross E. in Michael Lewis-Beck (1994): Comparative Democracy: the Economic Development Thesis. *American Political Science Review* 88(4), 903–10.
10. Chee, Chan Heng (1993): Democracy: Evolution and Implementation: An Asian Perspective. V Robert Bartley, Chan Heng Chee, Samuel Huntington and Shijuro Ogata (ur.): *Democracy & Capitalism: Asian and American Perspectives*, 1–26. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
11. Collier, David in Steven Levitsky (1996): *Democracy with adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research*. Dostopno na <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/230.pdf> (5. september 2006).
12. Dahl, Robert (1971). *Polyarchy*. New Haven, CT: Yale University Press.

13. Dahl, Robert, Alan Shapiro, Ian Cheibub in José Antônio (2003): *The democracy sourcebook*. Cambridge (Mass.), London: MIT.
14. Della Porta, Donatella (2003): *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia.
15. Diamond, Larry, Juan J. Linz in Seymour Martin Lipset (1989): *Democracy in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder: Lynne Rienner.
16. Diamond, Larry (1995): *Promoting Democracy in the 1990s: Actors and Instruments, Issues and Imperatives*. Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict.
17. Diamond, Larry (1999): *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
18. Diamond, Larry (2003): Defining and Developing Democracy. V Robert Dahl, Alan Shapiro, Ian Cheibub in José Antônio (ur.): *The democracy sourcebook*, 29–39. Cambridge (Mass.), London: MIT.
19. Di Palma, Giuseppe (1990): *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions*. Berkeley: University of California Press.
20. Domadenik, Irena (1994): Merjenje brezposelnosti. V Stane Marn in Anton Kramberger (ur.): *Slovenija - statistika - Evropska Unija: zbornik posvetovanja statistikov, Radenci '94*, 308–16. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko in Statistično društvo Slovenije.
21. Doorenspleet, Renske (2000): *Development and Democracy: Power and Problems of Empirical Research*. Paper read at ECPR Joint Sessions Workshop, April, at Copenhagen, Denmark.
22. Doorenspleet, Renske (2004): The structural context of recent transitions to democracy. *European Journal of Political Research* (43), 309–35.
23. Fagen, Richard (1986): The Politics of Transition. V Richard Fagen, Carmen Diana Deere in José Luís Coraggio (ur.): *Transition and Development: Problems of Third World Socialism*, 249–63. New York: Monthly Review Press.
24. Foweraker, Joe in Todd Landman (2000): *Economic Development and Democracy Re-examined: Differentiating the Dependent Variable*. Paper prepared for the ECPR Joint Sessions, Workshop 4, Copenhagen, Denmark, April 14-19. Dostopno na <http://privatewww.essex.ac.uk/~todd/landman.PDF> (9. marec 2007).

25. Fukuyama, Francis (1992): *The end of history and the Last man*. New York: The Free Press.
26. Gasiorowski, Mark J. (1995): Economic Crisis and Political Regime Change: An Event History Analysis. *The American Political Science Review* (89), 882–97.
27. Gastil, Raymond D. (1978): *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties 1978*. New York: Freedom House.
28. Gastil, Raymond D. (1989): *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1988-1989*. New York: Freedom House.
29. Gills, Barry K., Joel Rocamora in Richard Wilson (1993): *Low Intensity Democracy: Political Power in the New World Order*. London: Pluto Press.
30. Grad, Franc, Igor Kaučič, Ciril Ribičič in Ivan Kristan (1999): *Državna ureditev Slovenije*. 3. izdaja. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
31. Granger, C.W.J. (1969): Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica* (37), 424–38.
32. Hague, Rod in Martin Harrop (2004): *Comparative Government and Politics: An Introduction*. 6th Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
33. Harding, Timothy in James Petras (1988): Introduction: Democratization and Class Struggle. *Latin American Perspectives* 15(3), 3–17.
34. Harnecker, Marta (1994): Democracy and Revolutionary Movement. V Susanne Jonas in Edward J. McCaughan (ur.): *Latin America Faces the Twenty-First Century: Reconstructing a Social Justice Agenda*, 63–77. Boulder: Westview.
35. Held, David (1996): *Models of democracy*. 2nd edition. Cambridge: Polity.
36. Heywood, Andrew (1997): *Politics*. Basingstoke, London: Macmillan.
37. Holmes, Jennifer S. in Sheila Amin Gutiérrez de Piñeres (2006): Democratic development: a comprehensive concept of comparative assessment. *International Journal of Social Economics* 33(1/2), 54–76. Bradford: MCB.
38. Hrovatin, Nevenka (2000): *Uvod v gospodarstvo*. 3. dopol. in popravljena izd. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
39. Huntington, Samuel P. (1993): *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman and London: University of Oklahoma Press.
40. Internet 1: Site Location Assistance.com (2006): *IECD*. Dostopno na <http://www.sitelocationassistance.com/cned.htm> (25. junij 2006).

41. Internet 2: Site Location Assistance.com (2006): *IECD*. Dostopno na <http://www.sitelocationassistance.com/cned.htm> (25. junij 2006).
42. Internet 3: DSLExtreme Homepage (2007): *Phillips curve*. Dostopno na <http://www.dslextreme.com/users/markpoyser/uggabugga/2002/philipscurve.gif> (12. oktober 2007).
43. Internet 4: UN Development Programme (2006): *Poročilo o doseganju ciljev za novo tisočletje, Slovenija*. Dostopno na http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovenia_SLO_9.pdf (10. september 2007).
44. Jonas, Susanne (1989): Elections and Transitions: The Guatemalan and Nicaraguan Cases. V John A. Booth in Mitchell A. Seligson (ur.): *Elections and Democracy in Latin America*, 126–57. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
45. Karl, Terry Lynn (1991): Dilemmas of Democratization in Latin America. V Dankwart A. Rustow in Kenneth Paul Erickson (ur.): *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*, 163–92. New York: Harper Collins.
46. Kempf-Leonard, Kimberly (2005): *Encyclopedia of social measurement*. 1st ed. Amsterdam: Elsevier Academic Press.
47. Kirkpatrick, Jeane J (1981): Democratic Elections, Democratic Government, and Democratic Theory. V David Butler, Howard R. Penniman in Austin Ranney (ur.): *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*, 326–27. Washington, DC: American Enterprise Institute.
48. Kuper, Adam in Jessica Kuper (2003): *The social science encyclopedia*. 2nd edition. London, New York: Routledge.
49. Lah, Marko (2000): *Temelji ekonomije*. Ljubljana: Fora.
50. Landman, Todd (1999): Economic Development and Democracy: the View from Latin America. *Political Studies* (XLVII), 607–26.
51. Landman, Todd (2004): *Issues and methods in comparative politics: an introduction*. 2nd Edition. London, New York: Routledge.
52. Linz, Juan J. (1978): *The Breakdown of Democratic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

53. Lipset, Seymour Martin (1959): Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review* (53), 69–105.
54. Lipset, Seymour Martin (1960): *Political Man: the Social Bases of Politics*. New York: Anchor Books, Doubleday and Company, Garden City.
55. Loveman, Brian (1994): "Protected democracies" and military guardianship. Political Transitions in Latin America 1978-1993. *Journal of Interamerican studies and World Affairs* 36(2), 105–87.
56. Mainwaring, Scott (1992): Transitions to Democracy and Democratic Consolidation: Theoretical and Comparative Issues. V Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell in Samuel J. Valenzuela (ur): *Issues in Democratic Consolidation*, 294–341. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
57. Mainwaring, Scott, Daniel Brinks in Anibal Perez-Linan (2001): Classifying political regimes in Latin America, 1945-1999. *Studies in Comparative International Development* 36(1), 37–65.
58. Malizia, Emil E. (1994): A Redefinition of Economic Development. *Economic Development Review* 12(2), 83–85.
59. Miliband, Ralph (1993): The Socialist Alternative. *Journal of Democracy* (3), 122–23.
60. Moffett, Kenneth W. (2007): *Comparative Democracy: The Economic Development Thesis Revisited*. Prepared for submission to the American Political Science Review. Dostopno na http://www.siue.edu/~kmoffet/Working_Papers/Comparative%20Democracy-The%20Economic%20Development%20Thesis%20Revisited.pdf (10. marec 2007).
61. Moon, Bruce E., Jennifer Harvey Birdsall, Sylvia Ciesluk, Lauren M. Garlett, Joshua J. Hermias, Elizabeth Mendenhall, Patrick D. Schmid in Wai Hong Wong (2006): *Voting Counts: Participation in the Measurement of Democracy*. Final Submission Draft, SCID 15 April. Dostopno na <http://www.lehigh.edu/~bm05/democracy/opus612.pdf> (10. avgust 2006).
62. Natek, Karel (1999): *Države sveta 2000*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

63. O'Donnell, Guillermo, Philippe Schmitter (1986): *Transitions from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
64. Portland Development Commission (2002): *Economic Development Strategy for the City of Portland: Appendix 1-1: Economic Development: A Primer*. Dostopno na <http://www.pdc.us/programs/ed/strategy/PDFs/appendix-1-1.pdf> (10 junij 2006).
65. Przeworski, Adam in Fernando Limongi (1997): Modernization: Theories and Facts. *World Politics* 49(2), 155–83.
66. Przeworski, Adam, Michael Alvarez, Jose Antonio Cheibub in Fernando Limongi (2000): *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. New York: Cambridge University Press.
67. Putnam, Robert D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
68. Robinson, Mark in Gordon White (1998): *The democratic developmental state: politics and institutional design*. Oxford: Oxford University Press.
69. Rueschemeyer, Dietrich, Evelyn H. Stephens in John D. Stephens (1992): *Capitalist Development and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
70. Samuelson, Paul Anthony in William D. Nordhaus (2002): *Ekonomija*. Ljubljana: GV založba, Zagreb: Mate.
71. Schmitter, Philippe C. in Terry Lynn Karl (1991): What Democracy Is ... and Is Not. *Journal of Democracy* 2(3), 75–88.
72. Schumpeter, Joseph (1947): *Capitalism, Socialism, and Democracy*. 2nd edition. New York: Harper.
73. Schumpeter, Joseph Alois (1979): *Capitalism, socialism and democracy*. London: Allen and Unwin.
74. Seligman, Edwin R. A. in Alvin Johnson (1963): *Encyclopaedia of the Social Sciences*. 15th print. New York: The Macmillan Company.
75. Senjur, Marjan (1991): *Gospodarski razvoj in razvojna ekonomika*. Radovljica: Didakta.
76. Sills, David L. (1968): *International encyclopedia of the social sciences*. New York: The Macmillan Company: The Free Press.

77. Smelser, Neil J. in Paul B. Baltes (2001): *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. 1st edition. Amsterdam: Elsevier.
78. Srđić, Milutin (1975): *Politička enciklopedija*. Beograd: Savremena administracija.
79. Sruk, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Maribor: Obzorja
80. Strašek, Sebastjan in Žižmond Egon (1998): *Ekonomska politika*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
81. Tomšič, Matevž (2002): Demokracija v Sloveniji z vidika mednarodnoprimerjalnih raziskav. V Toš Niko in Ivan Bernik (ur.): *Demokracija v Sloveniji: prvo desetletje*, 41-64. Ljubljana: FDV, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
82. Tomšič, Matevž (2004): Dileme in zagate pri ocenjevanju demokracije. *Družboslovne razprave* 20(46/47), 133–146.
83. Tisch, Sarah S. in Michael B. Wallace (1994): *Dilemmas of development assistance: the what, why, and who of foreign aid*. Boulder: Westview Press.
84. Valenzuela, B. Samuel (1992): Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions. V Scott Mainwaring (ur.): *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, 57–104. South Bend: University of Notre Dame Press.
85. Vanhanen, Tatu (1990): *The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980-1988*. New York: Taylor and Francis.